

Τακης Αδαμος

δοκιμια

ιδεολογικα · λογοτεχνικα

εκδοσεις ιωλκος 1980

Δωρεά Λαμπρού Βλάχου

Ελληνική Δημοκρατία
Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Δ Ο Κ Ι Μ Ι Α
ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ—ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

ημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΑΠΛΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ, διηγήματα, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι, 1957.

Η ΠΑΛΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ, μελέτη (σέ συνεργασία με τον Γ. Ζωΐδη) «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι, 1960.

ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, μελέτη και συλλογή τραγουδιών, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι, 1964.

ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ, διηγήματα, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι, 1966.

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, διηγήματα, Έκδόσεις «Σύγχρονη Έποχή», Αθήνα 1976. Δεύτερη έκδοση 1978.

ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, μελέτη, δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη. Έκδόσεις Θ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1977.

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΜΑΣ (Από μια άλλη σκοπιά), μελέτη. Βιβλίο Α' πεζογράφοι. Έκδόσεις Θ. Καστανιώτη, Αθήνα 1979.

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΜΑΣ (Από μια άλλη σκοπιά), μελέτη. Βιβλίο Β'. Ποιητές. Έκδόσεις Θ. Καστανιώτη, Αθήνα 1980.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΣΟΛΟΧΟΦ: «Η μοίρα ενός ανθρώπου», νουβέλα, μετάφραση από τα ρούσικα, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι 1959. Επανέκδοση «Σύγχρονη Έποχή», Αθήνα 1978.

ΛΙΒΙΟΥ ΡΕΜΠΡΕΑΝΟΥ: «Η εξέγερση», μυθιστόρημα, μετάφραση από τα ρουμάνικα, «Πολιτικές και Λογοτεχνικές Έκδόσεις», Βουκουρέστι, 1966.

ΤΑΚΗ ΑΔΑΜΟΥ

Δ Ο Κ Ι Μ Ι Α

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

ΑΡ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ	55762
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΠΡΟΣΒ.	2/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	808.84 ΑΔΑ

Κωδ. Εγγ. 8451

ΙΩΛΚΟΣ

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσο

«Κάθε πρόβλημα τῆς Τέχνης ὀδηγεῖ πάντα σὴν ἀναζήτηση τῆς ἰδεολογίας τοῦ τεχνίτη, ποιά ἔγνοια γιὰ τὸν κόσμον ἐκφράζει, ποιά θεωρία καὶ κοσμοαντίληψη βγαίνει ἀπὸ τὸ ἔργο του, καὶ πολλές φορές ἡ ἰδεολογία του αὐτὴ τυχαίνει νὰ μὴν εἶναι συνειδητὴ καὶ στὸν ἴδιο τὸν τεχνίτη ἢ καὶ νὰναι ἀντίθετη μὲ τις ἐνδόμυχες προθέσεις του».

ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΓΕΡΗΣ

Επιμόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τέχνη και ζωή

“Όλο και συχνότερα ακούγονται τὸ τελευταῖο διάστημα — ἀπὸ κριτικούς καὶ στοχαστὲς τῆς ἄρχουσας τάξης — ἀνήσυχες φωνές γιὰ τὴν πορεία τῆς σύγχρονης ἀστικῆς τέχνης, γιὰ τὴ διάσταση τῆς τέχνης αὐτῆς μὲ τὸ πλατὺ κοινό. Μιὰ διάσταση ποὺ ὅλο καὶ μεγαλώνει, ὅσο οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἄρχουσας τάξης στὴν τέχνη γίνονται πιὸ ἐνδοστροφεῖς, ὅσο δημιουργοῦν μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη πρὸς τὴ ζωὴ, ὅσο — μ’ ἄλλα λόγια — ἡ δημιουργία τους παύει ν’ ἀνταποκρίνεται στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ βυθίζεται στὸν ἄκρατο ὑποκειμενισμό.

“Ένας ἀπὸ τοὺς ἀστούς κριτικούς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τάση αὐτὴ τῆς ἀστικῆς τέχνης «...ὕπογραμμίζει τὴν τάση τοῦ ἀτόμου νὰ βλέπει τὸν ἑαυτό του σὰν τὴ μόνη πραγματικότητα καὶ τὴ βαθύτατη καὶ ἀσυμφιλίωτη ἀντίθεσή του μὲ τὴν γύρω του κοινωνία, τὴν ὁποία θεωρεῖ ἀνεπίδεκτη μεταβολῶν καὶ γι’ αὐτὸ καὶ διαγράφει τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ μετασχηματισμὸ της».

“Ένας ἄλλος λέει τὰ ἴδια πράγματα, ἀλλὰ μὲ περισσότερὴ καθαρότητα καὶ σαφήνεια: «... Ὁ καλλιτέχνης — ὁ γνήσιος — παραμένει σήμερα διπλὰ ἀπροσάρμοστος, ἐπαναληπτικὰ ἐξόριστος: Καὶ γιὰ τὴ διαφωνεῖ μὲ τὰ σχήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ γιὰ τὴ ἀδυνα-

τεῖ νὰ βρεῖ ἕναν ἐσωτερικὸ εἰρμό, γιὰ νὰ συλλάβει καὶ νὰ καθηλώσει τὸν διασπασμένο ἑαυτό του...».

Εἶναι φανερὸ πὼς καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις γίνεται μιὰ ἀστήριχτη γενίκευση. Μιὰ προσπάθεια νὰ κριθεῖ ὀλόκληρη ἡ κοινωνία καὶ ὀλόκληρη ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία μὲ βάση τὴν ἀγχώδη ψυχολογία, τὴν ἰδεολογικὴ κρίση καὶ τὸ ἱστορικὸ ἀδιέξοδο ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ κόσμος τῆς ἀρχουσας τάξης.

Καὶ προηγούμενα, ἰδιαίτερα ὅμως στὸ μεταπολεμικὸ διάστημα, στὸν καπιταλιστικὸ κόσμο προβάλλονται πρὸ ἔντονα καὶ κυριαρχοῦν διάφορα φιλοσοφικὰ ρεύματα (πεσσιμισμός, περσοναλισμός, ὑπαρξισμός κλπ.), ποὺ συμπυκνώνουν καὶ ἐκφράζουν καταστάσεις παρακμῆς, καθὼς παραμορφώνουν καὶ παραγνωρίζουν τὴ ζωντανὴ πραγματικότητα. Ὑποστηρίζοντας τὴν «ἐσωτερικὴ τελείωση» καὶ τὴν «ἀτομικὴ σωτηρία», μετατοπίζουν τὸ ζωτικὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον χωρὸ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος σὲ μεταφυσικὰ ἐπίπεδα, στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀνύπαρχτη ἐξωζωικὴ δύναμη. Καὶ εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ δῆθεν ὀρθόδοξες καὶ ἀπολιτικές αὐτὲς φιλοσοφικὲς θεωρίαι ἔχουν πολὺ συγκεκριμένους στόχους καὶ ὠμὲς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις: νὰ καλλιεργήσουν στὶς πλατιῆς μάζες τοῦ λαοῦ τὴ μοιρολατρεία γιὰ νὰ δαιωνίζουσι ἔτσι τὴν ὑποδούλωση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση.

Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ σύγχρονη ἀστικὴ τέχνη. Πίσω ἀπὸ τὸ θόρυβο γιὰ «ἐπανάσταση» στὶς αἰσθητικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὴν κατάργησι τῶν συγκεκριμένων μορφῶν κρύβεται ὁ πρὸ ἀποστεωμένος κομπορμισμὸς ποὺ καλλιεργεῖ τὴν ὑποταγὴ καὶ τὴ μοιρολατρεία. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ αἰτία τῆς διάστασης ἀστικῆς τέχνης καὶ κοινοῦ. Γιατὶ ἡ πραγματικὴ τέχνη εἶναι μιὰ ἐκδήλωση τοῦ

ἀνθρώπου πού πηγάζει ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Εἶναι μιὰ πράξη τοῦ στρατευμένου πνεύματος, ἀφοῦ ἡ στρατευση εἶναι θεμελιακὸς νόμος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Κάθε ἀληθινὸ ἔργο τέχνης προϋποθέτει μιὰ ἠθικὴ στάση ἀπέναντι στὴ ζωὴ. Κι ὁ ἠθικὸς παράγοντας ἀποτελεῖ τὴν κύρια ἐσωτερικὴ δύναμη πού κινεῖ τὸν καλλιτέχνη.

Σὲ κάθε ταξικὴ κοινωνία ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη τέχνη — πέρα ἀπὸ τὴν τέχνη πού ἐκφράζει τὰ συμφέροντα τῆς κυρίαρχης τάξης, — πού δὲν βρίσκεται σὲ καμιὰ διάσταση μὲ τὶς πλατιὲς μάζες. Γιατὶ ἡ τέχνη αὐτὴ ἐνσαρκώνει τὴ ζωὴ καὶ τὴν πάλη τῶν πλατιῶν στρωμάτων τῶν ἐργαζομένων, βρίσκεται σὲ πλήρη ἀντιστοιχία μὲ τὴ ζωντανὴ πραγματικότητα. Ἡ τέχνη αὐτὴ ἀναγνωρίζει τὴν ἀσυμφιλίωτη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ συμφέροντα μιᾶς χούφτας ἐκμεταλλευτῶν καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἑκατομμυρίων ἐργαζομένων. Πιστεύει ὅτι ἡ κοινωνία ὄχι μόνο ἐπιδέχεται μεταβολές, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖ αὐτὲς τὶς μεταβολές ζωτικὲς καὶ ἀναπότρεπτες. Κι ἡ Τέχνη αὐτὴ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν. Οἱ στρατευμένοι λειτουργοὶ τῆς πιστεύουν ὅτι στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἡ τύχη τοῦ ἀτόμου ἐξαρτῆται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν τύχη τῆς ὁμάδας, τῆς τάξης. Φυσικὰ οἱ πηγὲς ἔμπνευσης τῆς Τέχνης εἶναι ἀνυφασμένες ἀδιάρρηχτα μὲ τὴν προσωπικὴ ζωὴ τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ ζωὴ αὐτὴ ὅμως δονεῖται καὶ θὰ δονεῖται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς κραδασμοὺς τῶν κοινῶν ἰδανικῶν καὶ αἰσθημάτων, ὅπως παρατηρεῖ τόσο εὔστοχα ὁ ἀξέχαστος στοχαστὴς καὶ ποιητὴς Μάρκος Αὐγέρης.

Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ νικηφόρα πορεία τοῦ σοσιαλισμοῦ, τοῦ παγκόσμιου ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῆς ἐθνικοαπελευθερωτικῆς πάλης τῶν λαῶν ἐνάντια στὴ σκλαβιά καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἰμ-

περιαλιστικῶν μονοπωλίων, γιά τόν πραγματικό καλλιτέχνη δέν ὑπάρχει ἀδιέξοδο. Ἡ ἐμπιστοσύνη του στό φωτεινό Αὔριο στηρίζεται στίς ἀτράνταχτες ἀλήθειες πού ἐσνοίγει ὁ ἀγώνας τῶν πρωτοπόρων κοινωνικῶν δυνάμεων, τῶν ἑκατομμυρίων ἐργαζομένων σ' ὅλο τόν κόσμο.

4.12.1977

Εὐμόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσο

“Ένα κενό δεκαετηρίδων στή λογοτεχνική μας παράδοση

Αυτό που κάνει έντύπωση σ' ὅποιον θελήσει νὰ καταπιαστεῖ καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν πορεία διαμόρφωσης καὶ ἀνάπτυξης τῆς νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας εἶναι τὸ κενὸ που παρουσιάζει ἡ λογοτεχνική μας παράδοση στὶς πρῶτες τέσσερες - πέντε δεκαετίες ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα καὶ τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Δὲν ἐννοοῦμε ὅτι στὰ χρόνια αὐτὰ δὲν γράφτηκαν καὶ δὲν κυκλοφόρησαν λογοτεχνικὰ ἔργα, ἔμμετρα καὶ πεζά. Ἄλλὰ ὅ,τι γράφτηκε δὲν εἶναι δεμένο μὲ τὴν πλούσια νεοελληνικὴ πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ παράδοση. Μιὰ παράδοση που οἱ ρίζες της ἀπλώνονται στὰ βάθη τοῦ Βυζαντινοῦ Μεσαίωνα καὶ ἡ ὁποῖα παίρνει ὅλο καὶ περισσότερο ἔθνικὸ καὶ δημοκρατικὸ περιεχόμενο καὶ μορφή, καθὼς, μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία καὶ ἐξέλιξη τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους, καλλιεργεῖται καὶ διαμορφώνεται ἡ νεοελληνικὴ ἔθνικὴ συνείδηση, που κορυφώνεται μὲ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα.

Ἡ παράδοση αὐτὴ, που τὴν ἀποτελοῦν τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, τὰ δημιουργήματα τῆς Κρητικῆς καὶ τῆς

Ἐφτανησιώτικης ποίησης καὶ πεζογραφίας, τὰ ἔργα κι οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν προδρόμων τῆς ἐθνικῆς δημοκρατικῆς ἀναγέννησης — ἀπὸ τὸ Νικόλα Σοφιανὸ ὡς τὸ Γιάννη Βηλαρᾶ — κι ἡ ἐπαναστατικὴ καὶ μετεπαναστατικὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ Διονύσιου Σολωμοῦ κι ὅλης τῆς Ἐφτανησιώτικης λογοτεχνικῆς πλειάδας, ἦταν κι ἔπρεπε νὰ γίνεῖ ἡ στέρια βάση γιὰ μιὰ πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἀνθιση, μὲ καθαρὸ καὶ γνήσιο ἐθνικολαϊκὸ καὶ δημοκρατικὸ περιεχόμενον ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλας μέρες τοῦ ἐλεύθερου ἐθνικοῦ μας βίου. Κι ὅμως αὐτὸ δὲν ἔγινε.

Χρειάστηκε νὰ περάσουν κάμποσες δεκαετίες γιὰ ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ σύνδεση μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ αὐτὴ παράδοση καὶ ν' ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται μιὰ λογοτεχνία ποὺ νὰ στηρίζεται στὴ ζωντανὴ ἐλληνικὴ πραγματικότητα καὶ νὰ ἐκφράζει αὐτὴν τὴν πραγματικότητα.

Οἱ αἰτίες τοῦ φαινομένου

Οἱ αἰτίες γιὰ τὴν ἀποκοπὴ — γιὰ τὸ βάλτωμα, σωστότερα — τῆς ἐθνικοδημοκρατικῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ τόπου μας, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, βρίσκονται στὴν «κακὴ ἀπελευθέρωση» τῆς χώρας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ στὴν ἀκόμα χειρότερη συγκρότηση αὐτοῦ τοῦ κράτους.

Πρῶτα καὶ κύρια, τὸ κράτος ποὺ δημιουργήθηκε ὕστερα ἀπὸ τὸν πολύχρονο καὶ πολυαίμαχτο ἀγῶνα τοῦ λαοῦ εἶπαν ἓνα «κράτος φάντασμα», ἔπως τὸ χαρακτήρισε ἐπιγραμματικὰ ὁ Κάρλ Μάρξ. Τὰ ὅριά του εἶταν ἐξαιρετικὰ μικρὰ καὶ περιορισμένα. Ὀλόκληρες ἐλληνικὲς ἐπαρχίες παράμειναν καὶ πάλι κάτω ἀπὸ τὸν ξενικὸ ζυγὸ, τὸν τούρκικο καὶ τὸν ἐγγλέζικο. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ μικρὸ ἐλληνικὸ κράτος δὲν εἶταν στὴν πραγματι-

κότητα ἐλεύθερο. Ἀπαλλάχθηκε, βέβαια, ἀπὸ τὸν τούρκικο ζυγὸ. Ἔπεσε ὅμως στὰ νύχια τῆς ἐγγλέζικης οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξάρτησης.

Συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐξάρτησης καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ προετοίμασε καὶ ὀργάνωσε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα, εἶταν ἡ ἐγκαθίδρυση στὴ χώρα μας καθεστῶτος ἀπολυταρχίας καὶ ξενικῆς ὑποτελείας, ἡ ἐπικράτηση στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς τῶν πιὸ ἀντιδραστικῶν φεουδαρχικῶν στοιχείων, ἡ ματαίωση τῆς λύσης ζωτικῶν ἐθνικοδημοκρατικῶν προβλημάτων γιὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνίστηκε καὶ ἔχυσε τὸ αἷμα τοῦ ὁ λαός. Ἔτσι οἱ προϋποθέσεις γιὰ οἰκονομικὴ, πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη, ποὺ τόση ἀνάγκη εἶχε τὸ νέο κράτος γιὰ νὰ ὀρθοποδίσει, περιορίστηκαν στὸ ἐλάχιστο.

Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ στὶς πρῶτες δεκαετίες μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ φαυλότητα καὶ ἡ αἰσχρὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας ἀπὸ τὴν ἀνήθικη ἀπολυταρχικὴ ἐξουσία, ποὺ στηρίζεται στοὺς ξένους καὶ σ' ἓναν διεφθαρμένο καὶ βάνουσο κρατικὸ μηχανισμό. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ ὀλοπλευρὴ ἐξαθλίωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἰδιαίτερα τῶν χιλιάδων ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπανάστασης καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους.

Ἀποκαλυπτικὲς μαρτυρίες

Γιὰ τὸ κράτος τῆς φαυλότητος ποὺ εἶχε ἐγκαθιδρυθεῖ ἀναφέρουμε δυὸ πολὺ χαρακτηριστικὲς μαρτυρίες:

«... Ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ληστεία προστατεύονται, ἔγραφε ἡ ἐφημερίδα «Ἀθηνᾶ» στὶς 24.6.1845. Οἱ ὑπηρεσίαι παρέλυσαν. Ἀπόπειρες δολοφονίας γίνονται. Οἱ καταχρήσεις ἔφτασαν στὸ ἀπροχώρητο, καὶ οἱ νόμοι κοιμοῦνται...».

Ἡ ἄλλη μαρτυρία γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ κράτους μετὰ τὸ 1844, συμπληρώνει τὴν εἰκόνα:

«...» Οἱ αἱ θέσεις κατειλημμένοι διὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν βουλευτῶν. Οἱ γραμματεῖς τῶν ὑπουργείων δὲν ἐγνώριζον γραφὴν καὶ οἱ ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας μετὰ βίας κατῴρθωναν νὰ ὑπογράφουν τὰ διατάγματα...» (Π. Παπαηλιοπούλου: «Σελίδες τινες τῆς ἱστορίας τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, Ἀθήνα 1898).

Γιὰ νὰ καλύψουν τὴν ἀντιδραστικότητά τους, τὴν ἄρνηση ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνικανότητά τους ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ νὰ λύσουν τὰ ζωτικὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸ λαὸ καὶ τὸν τόπο καὶ νὰ δικαιολογήσουν τὴ δυστυχία καὶ τὴν κακομοιριά, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ξενόδουλης καὶ διεφθαρμένης πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ τόπου καταφεύγουν στὴν ἀχαλίνωτη δημαγωγία καὶ στὴν καλλιέργεια ἐνὸς ἀνεδαφικοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ.

«...» Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, γράφει ὁ Μάρκος Αὐγέρης, ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν πάλι συστηματικὰ οἱ παλιές συντηρητικὲς ἐπιπέσεις τοῦ Βυζαντίου. Πολιτεία, Ἐκκλησία καὶ Παιδεία στρέφονται πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Ἕνας πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς μεγαλοϊδεατισμὸς κάνει τὰ μεγάλα τζάκια, ποὺ πῆραν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία, νὰ ὄνειροπολοῦν τὰ παλιὰ μεγαλεῖα... Οἱ ἀντιδραστικὲς αὐτὲς δυνάμεις, ἐνῶ στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἐμποδίζουν τὸ Ἔθνος ν' ἀνοίξει τὸ δρόμο του πρὸς τὴ δημοκρατία, στὴν πνευματικὴ ζωὴ τὸ ἐμποδίζουν νὰ δημιουργήσει τίς συνθήκες τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ του. Ἡ οὐτοπικὴ φαντασία γιὰ τὴν ἀνάσταση τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τοῦ κλασικοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ παραστρατίζει τὴν παιδεία καὶ διαστρεβλώνει τίς πολιτιστικὲς καλλιέργειες...» (Μ. Αὐγέρης, Ἄπαντα, τόμ. Α', σελ. 325 - 326, ἐκδόσεις «Νέα Τέχνη», Ἀθήνα 1964).

Ἡ τάση αὐτὴ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας ὀνομάστηκε «λογιωτατισμὸς». Κι ἀποτελεῖ τὴν ἰδεολογικὴ ἔκφραση τῶν δυνάμεων τῆς συντήρησης καὶ τῆς ἀντίδρασης, ποὺ κυριάρχησαν στὴν κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας. Ἰδανικὸ τοῦ «λογιωτατισμοῦ» εἶναι τὸ ξαναγύρισμα τοῦ τόπου σὲ παλιὰς ξεπερασμένες κι ἀγύριστες μορφές κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ὁ «λογιωτατισμὸς», στὴν πλατύτερη ἔννοιά του, στάθηκε ὁ κακὸς δαίμονας ποὺ μπῆκε ἐμπόδιο στὴν πνευματικὴ μας ἀναγέννηση ἀπὸ τὰ πρῶτα σκιρτήματα τῆς ἐθνικῆς συνείδησης ὡς τις μέρες μας.

Ὁ λογιωτατισμὸς, ἔγραφε στὸ ἐπαναστατικὸ μανιφέστο του (24.7.1862) ὁ ἡγέτης τοῦ Ἐφτανησιώτικου ριζοσπαστισμοῦ* Κ. Λομβάρδος, δὲν περιορίζεται μόνο στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας. Εἶναι μιὰ πολιτικὴ, κοινωνικὴ, ψυχικὴ πληγὴ, μιὰ κατάρα ποὺ τὴν εἶδε ὁ Κολοκοτρώνης κι εἶπε τὸν περίφημο ἀφορεσμό του: «Ἄν δὲν παστρέψουμε τοὺς καλαμαράδες, θὰ μᾶς χαλάσουν τὸ ἔθνος...».

Γιὰ πενήντα ὀλόκληρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1830 ὡς τὸ 1880, τὸ ἀνεδαφικὸ, στεῖρο καὶ ἀντιδραστικὸ πνεῦμα τοῦ «λογιωτατισμοῦ» σκεπάζει σὰν βαριὰ ταφόπετρα τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ καὶ κατοπινὰ τὸ πνεῦμα τοῦ «λογιωτατισμοῦ» διαποτίζει τὴν ἰδεολογία τῆς ἀντιδραστικῆς ὀλιγαρχίας καὶ ρίχνει τὸ βαρὺ ἴσκιό του στὴν ἐθνικὴ ζωὴ. Ἡ ἐπιβίωση τοῦ πνεύματος τοῦ «λογιωτατισμοῦ» στά-

* Ὁ Ἐφτανησιώτικος ριζοσπαστισμὸς εἶταν ἀστικοδημοκρατικὸ κίνημα μὲ γερὴ λαϊκὴ βάση κι ἀγωνιζόταν ἐνάντια στὸν ἀγγλικὸ ζυγὸ καὶ στὸ ἐφτανησιώτικο ἀρχοντολόϊ (ποὺ συνεργαζόταν μὲ τοὺς Ἄγγλους κατακτητὲς) γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἐφτανήσου καὶ τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα.

θηκε, κοντά στ' ἄλλα, μιὰ ἀπὸ τίς βασικὲς αἰτίες ποὺ συνεχίστηκε ἡ διγλωσσία στὴ δημόσια ζωὴ καὶ ποὺ εἶχε ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴ μόρφωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν, τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ.

«... Ἡ κρίση στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ, παρατηρεῖ ὁ Μ. Αὐγέρης, ξεκινάει ἀπὸ τὴ χιλιόχρονη διάσταση ἀνάμεσα στὴ λόγια καὶ τὴ λαϊκὴ παράδοση, ἀνάμεσα στὴ γραφόμενη βιβλικὴ ἀρχαῖζουσα καὶ τὴν προφορικὴ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ... Ἡ λόγια παράδοση κυριαρχοῦσε πάντα στὴν ἐπίσημη ζωὴ καὶ περιφρονοῦσε τὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ τίς πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς μορφοπλασίες τοῦ λαοῦ...» (Μ. Αὐγέρης, Ζητήματα τῆς Λογοτεχνίας μας, σελ. 136 - 137, ΠΛΕ.).

Τὰ πρῶτα φύτρα τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς

Μέσα σὲ συνθήκες ξενοκρατίας καὶ ἀπολυταρχίας, μὲ τὸ λαὸ βυθισμένο στὴ δυστυχία, τὴν ἀγραμματοσύνη καὶ τὴν ὀλόπλευρη καθυστέρηση καὶ μὲ τὸ «λογιωπατισμὸ» κυρίαρχο στὸν πνευματικὸ χῶρο, εἶταν ἐξαιρετικὰ δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη, ἡ ἐμφάνιση καὶ διαμόρφωση λογοτεχνικῶν ταλέντων ἰκανῶν νὰ συλλάβουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς.

Ἄλλωστε ἡ διανόηση τοῦ «ἐλεύθερου» κράτους ἀπαρτιζόταν, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἀπὸ ὁμογενεῖς, κυρίως ἀπὸ Φαναριώτες, ποὺ πρώτη φορὰ πατοῦσαν τὸ πόδι τους στὸν ἑλλαδίτικο χῶρο, καθὼς κι ἀπὸ παιδιὰ τῶν μεγάλων «τζακιῶν», ποὺ ἔζησαν καὶ σπούδασαν πολλὰ χρόνια στὴν Εὐρώπη. Ὅλοι αὐτοί, στὸ βάθος, περιφρονοῦσαν κι ἀποστρέφονταν τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, καθὼς τὴ σύγκριναν μὲ τὴ ζωὴ ποὺ γνώρισαν κι ἔζησαν στὶς ἐξελιγμένες εὐρωπαϊκὲς πρωτεύουσες καὶ μὲ τὸ μεγαλεῖο τῆς κλασι-

κῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶπαν διαποτισμένοι.

Ἄντι λοιπὸν νὰ στραφοῦν πρὸς τὸ λαό, νὰ μελετήσουν τὰ προβλήματα καὶ νὰ γνωρίσουν τὸν ψυχικὸ τοῦ κόσμου. Ἄντι νὰ καταλάβουν πὼς καμιά ἀνάπτυξη καὶ ἀναγέννηση τοῦ τόπου δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἂν δὲν στηρίζεται στὴ ζωντανὴ πραγματικότητα. Ἄντι νὰ πιάσουν τὸ νῆμα καὶ νὰ συνεχίσουν τὶς ἐθνικολαϊκὰς καὶ δημοκρατικὰς παραδόσεις γιὰ νὰ στηρίξουν καὶ νὰ διαμορφώσουν μιὰ σύγχρονη, ἀληθινὴ καὶ στέρια πνευματικὴ ζωὴ, στράφηκαν πρὸς τὰ περασμένα καὶ τ' ἀγύριστα καὶ προσπάθησαν, μάταια, νὰ τ' ἀναστήσουν.

Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ τοὺς ἔσπρωξε, κοντὰ στ' ἄλλα, κι ὁ βαθὺς ἐπηρεασμὸς τοὺς ἀπὸ τὸ ρωμαντισμό, ποὺ κυριαρχοῦσε τότε στὴν Εὐρώπη καὶ ποὺ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ γνώρισμά του εἶταν ἡ τάση φυγῆς ἀπὸ τὴ ζωντανὴ πραγματικότητα καὶ τὰ προβλήματα τῆς.

Ἔτσι ἡ λογοτεχνία τῆς πρώτης αὐτῆς περιόδου, τοῦ «ἐλεύθερου» ἐθνικοῦ βίου, στρέφεται ἀποκλειστικὰ πρὸς τὰ περασμένα, ἔχοντας σὰν πρότυπο τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα τοῦ Οὐὼλτερ Σκότ. Ἡ μίμηση εἶναι τόσο δουλικὴ ὥστε τὰ ἔργα ποὺ γράφονται εἶναι κυριολεκτικὰ κακότεχνα κατασκευάσματα, κακὸς καρπὸς κακῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἔργων ξένων μυθιστοριογράφων. Ἀναφέρουμε σὰν παράδειγμα τὸν «Αὐθέντη τοῦ Μορέος» τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ, ὅπου ὑπάρχουν ἀτόφια κομμάτια, ἀκόμα καὶ κεφάλαια, ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Σκότ καὶ τοῦ Οὐγκώ. Ἐπίσης τὴν «Ἡρώίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» τοῦ Στέφανου Ξένου, ὅπου κακοποιεῖται ἄγρια ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα, κλπ. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἴσως οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» τοῦ Σπύρου Ζαμπέλιου, ποὺ ἂν καὶ δὲν ἔχουν αἰσθητικὴ ἀξία δίνουν,

ὡστόσο, τὶς σχέσεις τῶν Βενετσάνων καὶ τῶν Κρητικῶν μετὰ βάση τὰ ἱστορικὰ γεγονότα.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ «Σαχάρα» τοῦ φαναριωτισμοῦ καὶ τοῦ «λογιωτατισμοῦ», ἐμφανίζονται καὶ μερικὲς πνευματικὲς ὁάσεις. Ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα φύτρα τῆς πνευματικῆς καὶ λογοτεχνικῆς ζωῆς, ποὺ θ' ἀρχίσει ν' ἀναπτύσσεται στὶς δυὸ τελευταῖες δεκαετίες τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ ἰδιαίτερα στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας. Κι αὐτὸ εἶταν ἐπόμενο νὰ γίνῃ.

Οἱ λαϊκὲς μάζες ποὺ βγῆκαν μετὰ γελασμένες τὶς ἐλπίδες τους ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, καθὼς ἀντιμετωπίζουν καθημερινὰ ὄλο καὶ ὀξύτερα τὰ κοινωνικά, οἰκονομικά καὶ πολιτικὰ προβλήματα, κινητοποιοῦνται δραστήρια καὶ παλεύουν γιὰ τὴ λύση τους, μ' ἐπικεφαλῆς τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἀγωνίζονται ἐναντὶ τὴν ἀπολυταρχία, τὴ βαυαροκρατία, τὴ φεουδαρχικὴ καθυστέρηση καὶ τὴν ἀπληστία τοῦ διεφθαρμένου κοτζαμπασισμοῦ. Ἀγωνίζονται γιὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ δημοκρατικὲς ἐλευθερίες. Γιὰ τὸ μοίρασμα τῆς γῆς. Γιὰ νὰ βγεῖ ὁ τόπος ἀπὸ τὴ δυστυχία, τὴν καθυστέρηση, τὴν ἀφάνταστη κακομοιριά. Τὸ κίνημα τοῦ 1843 γιὰ παραχώρηση Συντάγματος. Οἱ ἀστικοδημοκρατικὲς ἐξεγέρσεις τοῦ 1848. Τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τοῦ 1861 — 1862, ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἀνατροπὴ καὶ στὸ διώξιμο τοῦ Ὄθωνα καὶ τῆς καμαρίλας του, εἶναι μερικὲς κορυφαῖες ἐκδηλώσεις τῆς ἀσίγαστης πάλης τοῦ λαοῦ στὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Ἡ πάλη αὐτὴ τῶν λαϊκῶν μαζῶν μετὰ τὸ ἀντιμοναρχικό, ἀντιφεουδαρχικό, δημοκρατικὸ περιεχόμενό της δὲν μπορούσε παρὰ νὰ βρεῖ ἀπήχηση καὶ ἔκφραση στὴ λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς. Καὶ ἀκριβῶς στὴν περίοδο αὐτὴ ἀρχίζει νὰ παρουσιάζεται καὶ νὰ παίρνει σιγὰ - σιγὰ διαστάσεις ἓνα ἰδιότυπο λογοτεχνικὸ εἶδος: ἡ δημοκρατικὴ πολιτικὴ

σάτιρα. Ένα είδος που βοηθάει κι εμψυχώνει άμεσα το λαό στη δημοκρατική πάλη του.

Σατιρικές έφημερίδες, όπως ή «Σάλπιγξ» του Α. Σούτσου και τὸ «Φῶς» του Σοφ. Καρύδη, με τήν έμμετρη σάτιρά τους διεξάγουν επίμονη και σκληρή δημοσιογραφική πάλη ενάντια στην απολυταρχία του Όθωνα.

Τήν παράδοση τής δημοκρατικής αυτής πολιτικής σάτιρας θά τή συνεχίσουν κατοπινά, σε άλλες συνθήκες ενάντια στη δυναστεία τών Γλύξμπουργκ και τών πρακτόρων του άγγλικού ιμπεριαλισμού, ο Π. Πηγαδιώτης με τόν «Άριστοφάνη» του, ο Κλεάνθης Τριανταφύλλου με τόν περίφημο «Ραμπαγᾶ» του και με συνεργάτες κορυφαίους πνευματικούς ανθρώπους όπως ο Ρόκος Χοϊδᾶς, ο Κωστής Παλαμᾶς, ο Ν. Καμπᾶς, ο Δ. Ταγκόπουλος, καθώς κι ο Έμμ. Ροϊδης με τόν «Άσμοδαϊο» του.

Άλλά και στην πεζογραφία θά βρεϊ απήχηση ο άγώνας του λαού ενάντια στην Εξουκρατία και τή φαυλοκρατία που κυβερνάει τή χώρα. Στα 1855 δημοσιεύεται στο φιλολογικό περιοδικό «Πανδώρα» του Ν. Δραγούμη, τὸ μυθιστόρημα του Παύλου Καλλιγᾶ (1814 — 1896) «Θᾶνος Βλέκας». Είναι τὸ πρώτο έλληνικό μυθιστόρημα που έμπνέεται κι απεικονίζει τήν έλληνική πραγματικότητα τής έποχῆς. Στο γράμμα του προς τὸ διευθυντὴ του περιοδικού, με τὸ όποιο συνόδεψε τὰ χειρόγρατά του, ο Π. Καλλιγᾶς γράφει: «...Τὸ μυθᾶριον τοῦτο, . . περιέχει έν μικρογραφία, σ κ ι α γ ρ ᾶ φ η μ α τ ῶ ν καθ' ἡμᾶς...». Και πραγματικά τὸ μυθιστόρημα αυτό του Καλλιγᾶ, ανεξάρτητα από τή γλώσσα του, δίνει ζωντανή και πιστή εικόνα τής Ελλάδας, τήν έποχή που βασίλευε ο Όθωνας.

Ο Π. Καλλιγᾶς, προικισμένος με όξύτατη παρατηρητικότητα, αλλά και με συγγραφικές ικανότητες, σκαρώνει ένα στέριο μύθο στον όποιο αποτυπώνει τὰ πιὸ οὐσιαστι-

κά χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας στις πρῶτες δεκαετίες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Οἱ ἥρωές του ἐνσαρκώνουν μὲ τὴ δράση τους τὴν ἐποχὴ τῆς ὀθωνικῆς ἀπολυταρχίας, μὲ τὴ ληστοκρατία της, τὴν ἐξαχρείωση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, τὴν ἀρχαιοπληξία καὶ τὸν τυχοδιωκτισμὸ της.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ «Θάναος Βλέκας», ἐξαιτίας τῆς παραστατικότητος τῶν ἡρώων του, ποὺ ἐνσαρκώνουν συγκαιρινές καὶ πολὺ γνώριμες καταστάσεις, ὅταν εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἀντιμετωπίστηκε μὲ συνωμοσία σιωπῆς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς φεουδαρχικῆς ὀλιγαρχίας.

Ἡ σάτιρα καὶ ἡ εἰρωνεία πρὸς τὶς καθιερωμένες ἀξίες μιᾶς διεφθαρμένης καὶ ὑποκριτικῆς κοινωνίας θὰ βροῦν τὴν καταλυτικὴ ἔκφρασή τους, δέκα χρόνια ἀργότερα (1865), στὴν περίφημη «Πάπισσα Ἰωάννα», τοῦ Ἐμμ. Ροῖδη. Μὲ πρόσχημα ν' ἀποκαλύψει καὶ νὰ ξετινάξει τὴν ὑποκρισία τοῦ παπισμοῦ — τῆς παπαδοσύνης γενικότερα — ὁ Ροῖδης ἔκανε ἀμείλιχτο μαστίγωμα στὴ σύγχρονή του κοινωνικὴ πραγματικότητα. Οἱ παρομοιώσεις, κι οἱ παραλληλισμοὶ ποὺ περιέχει ἡ «Πάπισσα Ἰωάννα», δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τοὺς στόχους του. Ἡ «ἱερὴ» ὄργη τῆς ὀλιγαρχίας κι ὁ ἀφορεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν τὴν καλύτερη ἀπόδειξη γι' αὐτό.

Ὁ Ροῖδης ἀπάντησε στὴν ἐπίθεση μὲ τὶς περίφημες «Ἐπιστολὲς Ἀγρινιώτου», ποὺ πολλοὶ τὶς θεωροῦν ἀνώτερες ἀπὸ τὴν «Πάπισσα Ἰωάννα», ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς προσφορᾶς του στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ «λογιωτατισμοῦ» καὶ τῆς φεουδαρχίας.

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ στὸν πνευματικὸ τομέα δὲν εἶναι ἄσχετα μὲ τὴν πορεία καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἄνταντα κλοῦν καὶ ἐκφράζουν τὸ ἀντίστοιχο κοινωνικὸ ὑπό-

βαθρο, τις αλλαγές και τις ανακατατάξεις που συντελοῦνται μέσα στην ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς.

Τὸ Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ

Τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς τάξης, πού εἶταν ἐπικεφαλῆς τῶν ἀγώνων τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ "Οθωνα, τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς χώρας ἀπὸ τὴν ξενοκρατία καὶ τὴν ἀντιδραστικὴ φεουδαρχία καὶ τὴ λύση τῶν ζωτικῶν ἀστικοδημοκρατικῶν προβλημάτων, ὥστε νὰ ἐξασφαλιστοῦν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τόπου, δὲν μπόρεσαν τότε (τὸ 1862), ἐξαιτίας ὀργανικῶν καὶ ὀργανωτικῶν ἀδυναμιῶν, ν' ἀνοίξουν τὸ δρόμο γιὰ μιὰ ἀστικοδημοκρατικὴ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Τὸ πανίσχυρο βρετανικὸ κεφάλαιο, πού δέσποζε ἀσφυχτικὰ στὴ ζωὴ τῆς χώρας μας, καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες συνεργάτες του, ἐπέβαλαν τοποτηρητὴ τῶν συμφερόντων τους τὴ δυναστεία τῶν Γλύξμπουργκ, ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀστικοδημοκρατικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ καὶ πορεία τῆς Ἑλλάδας.

Ὡστόσο, παρὰ τὰ ἐμπόδια, — τὴν ἀντίδραση τοῦ βρετανικοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς κοτζαμπάσηδης ὀλιγαρχίας — ἡ Ἑλλάδα, ἀργὰ καὶ βασανιστικὰ, βέβαια, ἀκολουθώντας τοὺς νόμους τῆς ἱστορικῆς ἀνάπτυξης, μπῆκε στὴν τροχιά τῆς καπιταλιστικῆς τῆς διαμόρφωσης.

Ἡ προσάρτηση, πρῶτα, τῆς Ἐφτανήσου (1864), σὰν ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων τοῦ ἐφτανησιώτικου λαοῦ καί, ἀργότερα, ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας (1881) μεγάλωσαν τὴν ἐδαφικὴ ἔκταση, αὔξησαν τὸν πληθυσμό, διεύρυναν τοὺς ὅρους τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς. Παράλληλα, ἀπὸ τὸ 1865 κιόλας, τὸ ἐμπορικὸ καὶ ναυτικὸ κεφάλαιο τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, πιεζόμενο ἀπὸ τὴν

οικονομική ανάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἀναγκάζεται ὅλο καὶ περισσότερο νὰ ζητήσῃ καταφύγιο στὰ ἐθνικὰ ἐδάφη καὶ νὰ ἐπαναπατρίζεται. Ταυτόχρονα γίνεται μιὰ κάποια διανομὴ τῆς γῆς καὶ δημιουργεῖται μιὰ ὑποτυπώδης ἐσωτερικὴ ἀγορά. Ἡ κατασκευὴ τοῦ πρώτου σιδηρόδρομου καὶ μερικῶν ἄλλων συγκοινωνιακῶν ἔργων, διευκολύνει τὶς ἐσωτερικὲς μεταφορὰς. Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου δημιουργεῖται καὶ ἡ ἀντίστοιχη συσσώρευση κεφαλαίου καὶ ἰδρύονται στὴ χώρα μας οἱ πρώτες βιομηχανικὲς μονάδες. Μαζὶ μ' αὐτές, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἐμφανίζεται καὶ τὸ βιομηχανικόν προλεταριάτο.

Οἱ σχέσεις τῆς ἄρχουσας τάξης μὲ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς Εὐρώπης βοηθοῦν στὴν ἀνάπτυξιν καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐπαφῶν καὶ ἐπιδρῶν στὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῆς χώρας μας. Στὰ 1880 ὁ Μπάμπερς Ἄννινος γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «...Τῆς κοινωνίας ἡ μεταβολὴ καθίσταται πλέον καταφανής. Ὁ πολιτισμὸς εἰσελαύνει ἀθρώως. Ἡ μετὰ τῆς Δύσεως πνευματικὴ ἐπικοινωνία καθίσταται στενοτέρα, ἡ κοινωνικὴ μόρφωσις ἐπαισθητῶς βελτιοῦται...».

Ὅλη ὅμως ἡ πορεία καὶ ἡ ἀνάπτυξιν αὐτὴ γίνεται κάτω ἀπὸ τὴ βαρὴ σκιά τοῦ βρετανικοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ξενόδοουλης ἀντιδραστικῆς πολιτικῆς τοῦ Παλατιοῦ καὶ τῆς κοτζαμπάσικης ἡγεσίας καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ συγκρούσεις, συμβιβασμοὺς καὶ ἀντιφάσεις σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς.

Γιὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ, λοιπόν, κανεὶς σωστὰ καὶ ν' ἀξιολογήσῃ τὰ ἐπιτεύγματα στὸν πνευματικὸν τομέα, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, πρέπει νὰ πάρῃ ὑπόψη του τὰ χαρακτηριστικὰ γεγονότα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς στὴν περίοδο αὐτὴ, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση

τῆς δυναστείας τῶν Γλύξμπουργκ (1863), περνάει στήν ἐθνική ταπείνωση καί τήν ἐπίσημη οἰκονομική ὑποδούλωση τοῦ 1897, φτάνει στό συμβιβασμό τοῦ 1909 (Κίνημα τοῦ Γουδί), καί κλείνει μέ τή Μικρασιατική καταστροφή καί τή χρεοκοπία τοῦ Μεγαλοϊδεατισμοῦ στά 1922.

Ἡ προσπάθεια τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς ἀστικής τάξης γιά ἀστικοδημοκρατικό ἐκσυγχρονισμό τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἐκδηλώνεται στόν πνευματικό τομέα μέ τὸ «Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ». Τὸ Κίνημα αὐτὸ εἶναι πολὺ παλιό. Ξεκίνησε ἀκόμα ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα μέ στόχο τὴν καθιέρωση τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, τῆς «Δημοτικῆς», σάν ἐπίσημης ἐθνικῆς γλώσσας. Στις παραμονές τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Εἰκοσιένα, ἡ πάλη αὐτὴ ὀξύνεται καί ξεχωρίζουν τρεῖς τάσεις στό γλωσσικό: 1) Οἱ Δημοτικιστῆς, 2) Οἱ Ἀρχαῖστῆς, 3) Οἱ Καθαρευουσάνοι.

Μέ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, κοντὰ στό γενικότερο συμβιβασμό τῆς ἀστικῆς τάξης μέ τοὺς κοτζαμπάσηδες, ἔμεινε ἄλυτο, μαζί μέ τ' ἄλλα ἀστικοδημοκρατικὰ προβλήματα, καί τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας. Ἐπίσημη ἐθνικὴ γλώσσα καθιερώθηκε ἡ καθαρεύουσα. Μιὰ γλώσσα — κατασκευάσμα τοῦ γραφείου, ποὺ δὲν μιλιόταν καί δὲν μιλήθηκε ποτέ ἀπὸ τὸ λαό. Καί στάθηκε κι αὐτὴ, κοντὰ στις ἄλλες αἰτίες, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐμπόδια στήν πνευματικὴ ἀφύπνιση τοῦ λαοῦ καί τὴν ἀναγέννηση τῆς χώρας.

Οἱ πιὸ φωτισμένοι ἄνθρωποι τοῦ τόπου μας ὅμως, δὲν ἔπαψαν ν' ἀγωνίζονται γιά τὴν ἐπικράτηση καί τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς. Ὁ ἐθνικός μας ποιητὴς Διονύσιος Σολωμὸς γράφει τὰ τραγούδια καί τὰ πεζὰ του στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Τὸ παράδειγμά του τὸ ἀκολουθοῦν πολλοὶ Ἐφτανησιῶτες ποιητῆς καί πεζογράφοι.

Τὸ Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ ὅμως πῆρε διαστάσεις κι ἔφτασε σὲ ὀξύτατες συγκρούσεις μετὰ τὸ 1880, ὅταν

ή προοδευτική μερίδα τῆς αστικῆς τάξης ἄρχισε νὰ πληθαίνει καὶ νὰ δυναμώνει οἰκονομικὰ καὶ νὰ κάνει πιὸ ἀποφασιστικὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ἀδιαμοίραστη κατάχτηση τῆς ἐξουσίας καὶ γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς ζωῆς τοῦ τόπου ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ φεουδαρχισμοῦ. Ἔτσι τὸ Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ στὴν περίοδο αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνο στὴν πάλη γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Ἀγκαλιάζει καὶ προβάλλει γενικότερα αἰτήματα μιᾶς ἀστικοδημοκρατικῆς ἀναγέννησης.

Ἐπικεφαλῆς τοῦ Κινήματος τοῦ Δημοτικισμοῦ μπῆκε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Γιάννης Ψυχάρης. Τὸ βιβλίο του «Τὸ ταξίδι μου», ποὺ κυκλοφόρησε στὰ 1888 στάθηκε γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ «Γλωσσικὸ Εὐαγγέλιο» τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐπιστήμονας γλωσσολόγος, ὁ Γιάννης Ψυχάρης, πρόσφερε μὲ τὸ ἔργο καὶ μὲ τοὺς ἀγῶνες του πολὺτιμες ὑπηρεσίες στὴ διαμόρφωση καὶ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὴ λογοτεχνία, παρὰ τίς γλωσσικὲς ἀκρότητες καὶ ὀρισμένους ἀστοχίες του.

«Ἡ προσπάθεια τοῦ Ψυχάρη, γράφει ὁ Κώστας Βάρναλης, εἶτανε πραγματικὰ ἐθνικὴ καὶ σωστή. Γιατὶ δὲν ζητοῦσε νὰ φωτίσει τὴν ἀνώτερη τάξη τοῦ Ἔθνους, μὰ ὀλάκερο τὸ Ἔθνος. Νὰ δώσει στὸ λαὸ τὴ γλώσσα του τὴν ἐθνικὴ...» (Κ. Βάρναλης: «Γιάννης Ψυχάρης», πρόλογος στὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Ψυχάρη «Τὸ ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη»).

Ὁ Γ. Ψυχάρης ὅμως, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κοινωνικὴ του τοποθέτηση, περιορίζε τοὺς σκοποὺς καὶ τοὺς στόχους τοῦ Δημοτικισμοῦ μόνο στὸ θέμα τῆς γλώσσας. Ὅσο ριζοσπαστικὸς κι ἐπαναστάτης εἶταν στὸ γλωσσικὸ, ἄλλο τόσο συντηρητικὴ θέση ἔπαιρνε στὰ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ τόπου.

Μαζὶ μὲ τὸν Ψυχάρη — μαθητὲς καὶ ὀπαδοὶ του στὸ

γλωσσικό — αγωνίστηκαν για τὴ διαμόρφωση καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσας ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης καὶ δεκάδες ἄλλοι φωτισμένοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς. Πιο κοντὰ ὅμως στὸ λαό, οἱ ἐθνικολαϊκὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Δημοτικισμοῦ, στάθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Κ. Παλαμᾶς. Ἡ πάλη του κάτω ἀπὸ τὶς σημαῖες τοῦ Δημοτικισμοῦ καὶ ἡ ποιητικὴ του δημιουργία εἶναι πιὸ σφιχτὰ καὶ πιὸ καθολικὰ δεμένες μὲ ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ λαό καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ χαρακτήρα καὶ τὸ περιεχόμενό του, ἀκολουθεῖ καὶ ἐκφράζει στὸν πνευματικὸ τομέα, ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἀλλαγές καὶ ἀνακατατάξεις ποὺ συντελοῦνται στὴ χώρα μας αὐτὴ τὴν περίοδο. Ἔτσι ὁ συμβιβασμὸς τῆς ἀστικῆς τάξης στὰ 1909, κάνει καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς στὸν πνευματικὸ χῶρονὰ περιορίζουν τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ Κινήματος τοῦ Δημοτικισμοῦ στὰ στενὰ ὅρια τοῦ γλωσσικοῦ. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλοὶ προοδευτικοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν πὼς χωρὶς βαθύτερες οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀλλαγές, χωρὶς ἀποφασιστικὴ ἀντιμετώπιση καὶ λύση τῶν ζωτικῶν ἐθνικῶν προβλημάτων πρὸς ὄφελος τῶν λαϊκῶν μαζῶν καὶ γενικότερα πρὸς ὄφελος τοῦ Ἔθνους, δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ριζικὰ καὶ νὰ λυθοῦν καὶ τὰ πνευματικὰ ζητήματα τοῦ τόπου.

«Ὁ δημοτικισμὸς, παρατηρεῖ ὁ Μάρκος Αὐγέρης, ἀρχίζει σὰν κίνημα γλωσσικὸ καὶ λογοτεχνικὸ, προχωρεῖ ὅπως εἶναι φυσικὸ σὰν αἶτημα ἐκπολιτιστικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ἐνός δημιουργικοῦ ιστορισμοῦ ἀπάνω στὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων καί, σύγκαιρα, ἐπιδιώκει ἕναν πλατύτερο πνευματικὸ συγχρονισμὸ ἀπάνω στὴν ἀντίληψη τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Μὰ μὲ τὸν καιρὸ ὁ δη-

μοτικισμός μεταβάλλεται σ' ένα προοδευτικό κίνημα με γενικότερη πολιτική και κοινωνική σημασία. Μέσα στους κύκλους τῶν δημοτικιστῶν ἀρχίζουν νὰ συζητοῦνται θέματα κοινωνικά καὶ πολιτικά, ποὺ δὲν ἀποβλέπουν πιά μόνο στὴν ἀνανέωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς παιδείας, παρὰ στὴν ἀνασυγκρότηση ὅλης τῆς κοινωνίας. . . .» (Μάρκου Αὐγέρη, "Ἀπαντα, τόμ. Α' σελ. 331, Ἀθήνα, 1964).

Μέσα στους κύκλους τοῦ περιοδικοῦ «Νουμᾶς», ποὺ ἀπὸ τὸ πρῶτο φύλλο του (3.1.1903) ὡς τὸ τελευταῖο του (1925) στάθηκε τὸ πιὸ μαχητικὸ ὄργανο τοῦ Δημοτικισμοῦ, διαμορφώθηκε γύρω στὰ 1909 μιὰ ὁμάδα λογοτεχνῶν καὶ στοχαστῶν μὲ σοσιαλιστικὲς ἀντιλήψεις. Ἀνάμεσά του εἶταν ὁ διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ Δημήτρης Παγκόπουλος, οἱ ποιητὲς καὶ πεζογράφοι Κώστας Χατζόπουλος, Ρήγας Γκόλφης, Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, Κώστας Παρορίτης, Γαλάτεια Καζαντζάκη κι ἄλλοι λογοτέχνες καὶ διανοούμενοι. Πρόκειται γιὰ συγγραφεῖς ποὺ ἔγραψαν ἔργα μὲ κοινωνικὸ περιεχόμενο, ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν ἰδεολογία καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἐργαζομένων.

Ἀργότερα, ὅταν ἡ ἐλληνικὴ ἐργατικὴ τάξη χειραφετήθηκε πολιτικά κι ἄρχισε νὰ παίζει πιὸ ὀργανωμένα καὶ ἀποφασιστικὰ τὸν ἱστορικὸ της ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, τὸ Κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ ἐνσωματώνεται καὶ ἐκφράζεται πολιτικά ἀπὸ τὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ τοὺς ἰδεολογικοὺς ἐκπροσώπους του. Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀντιδραστικὴ ὀλιγαρχία τῆς χώρας μας ταύτισε τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα μὲ τὸ κομμουνιστικὸ κίνημα καὶ τοὺς κομμουνιστὲς.

Ὁ ρεαλισμός, κυρίαρχο στοιχεῖο

Ἀπὸ τὴν τελευταία, κυρίως, εἰκοσαετία τοῦ περασμένου αἰῶνα, σὰν ἀποτέλεσμα τῶν κοινωνικῶν ζυμώσεων καὶ

ἀνακατατάξεων, πού ἀναφέρθηκαν προηγούμενα, ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται καὶ στὸν τόπο μας μιὰ λογοτεχνία ρεαλιστική, πού ἀπλώνει τὶς ρίζες τῆς στῆ συγκαιρινῆ ἑλληνικῆ πραγματικότητα. Οἱ προοδευτικοὶ λογοτέχνες τῆς ἐποχῆς, παράλληλα μὲ τὴν πάλη τους γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, ἀγωνίζονται μὲ τὸ ἔργο τους γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸ χαυνωτικὸ μεγαλοϊδεατισμὸ — τὴν ἐπίσημη ἰδεολογία τῆς μοναρχοτσιφλικάδικης ὀλιγαρχίας, πού διατύπωσε ἀπὸ τὸ ἐπίσημο βῆμα τῆς Βουλῆς ὁ Κωλέτης, ὁ περιβόητος πρωθυπουργὸς τοῦ "Ὄθωνα τὸ 1844 — ἀπὸ τὴ στείρα προγονοπληξία καὶ τὴν ἀνεδαφικὴ ἀρχαιολατρεία, καὶ τὴν προσγείωσή του στῆ σύγχρονη ζωὴ τοῦ τόπου μὲ τὰ τεράστια καὶ καυτὰ προβλήματα τῆς. Παλεύουν γιὰ τὴ σύνδεση μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ μας παράδοση, γιὰ τὴν προβολὴ καὶ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν δημοκρατικῶν ἰδανικῶν τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Εἰκοσιένα." Ἐτσι στὰ ἔργα τῶν λογοτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, βρίσκουν ἀπήχηση — στὸν ἓνα ἢ στὸν ἄλλο βαθμὸ — ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Πρόκειται γιὰ τὰ ἔργα πού ὀνομάστηκαν: κλασσικὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας (Παπαδιαμάντη, Καρκαβίτσα, Κονδυλάκη, Παλαμᾶ, Ξενόπουλου, Βουτυρᾶ κλπ.).

Στὴν πορεία καὶ κυρίως στὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ αἰῶνα μας, ἐμφανίζονται ἔργα, ὅπου βρίσκουν ἀπήχηση τὰ πρῶτα σκιρτήματα τῆς σοσιαλιστικῆς κίνησης στῆ χώρα μας, ἡ ζωὴ κι ὁ σκληρὸς μόχθος τῶν ἐργαζομένων στὶς φάμπρικες, ἡ καθημερινὴ σύγκρουσή τους μὲ τοὺς ἀδυσώπητους νόμους πού λειτουργοῦν στὸν καπιταλισμὸ. Εἶναι τὰ ἔργα τῶν πρόδρομων τῆς σοσιαλιστικῆς λογοτεχνίας στὸν τόπο μας: Γρ. Ξενόπουλου, Δ. Βουτυρᾶ, Ρήγα Γκόλφη, Κώστα Παρορίτη, Κώστα Χατζόπουλου, Κωνσταντίνου Θεοτόκη κλπ.

Φλεβάρης 1978

Ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία

Ἡ Λογοτεχνία, ἡ ἀληθινὴ Τέχνη τοῦ Λόγου — ὅπως καὶ κάθε ἄλλη μορφή ἀληθινῆς Τέχνης — εἶναι, ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τῆ φύση καὶ τὴν κοινωνικὴ τῆς ἀποστολή, οὐμ α ν ι σ τ ι κ ῆ. Ὁ οὐμανισμὸς, δηλαδὴ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἐγνοια κι ἡ φροντίδα γιὰ τὴ μοίρα τοῦ στὴν κοινωνία, τὸ φλογερὸ καὶ ἀσίγητο πάθος γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας, πρέπει νὰ ἐμπνέει καὶ νὰ διαποτίζει τὰ δημιουργήματα τῆς Λογοτεχνίας, γιὰ νὰ δικαιώνεται ἔτσι ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξὴ τῆς. Γιατὶ ἀποστολὴ τῆς Λογοτεχνίας εἶναι νὰ ὑπηρετεῖ καὶ ν' ἀνυψώνει πολὺπλευρα τὸν ἄνθρωπο. «Ἀνθρωπολογία» τὴν ἤθελε τῆ Λογοτεχνία ὁ μεγάλος προλετάριος συγγραφέας Μάξιμ Γκόρκι. Ὁ οὐμανισμὸς, λοιπόν, πρέπει νὰ εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα κάθε λογοτεχνικοῦ ἔργου.

Ὁ οὐμανισμὸς σὰν ἐννοια δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ καιροῦ μας. Ἀκόμα στὴν ἐποχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότη-
τας προβάλλει σὰν ἰδανικὸ καὶ σὰν ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρώ-
πινης σκέψης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Στὶς συνθήκες
ὅμως τῆς δουλοκτησίας, ὁ οὐμανισμὸς αὐτὸς δὲν ξεπερ-
νοῦσε τὰ κοινωνικὰ ὅρια τῆς κυρίαρχης τάξης, οὔτε τὸ

στενὸ ἐλλαδικὸ χῶρο τῆς ἐποχῆς. Ὅσο γιὰ τὸ «Χριστιανικὸ οὐμανισμό», ποὺ ἐπακολούθησε στὴν περίοδο τῆς φεουδαρχίας καὶ πρόβαλε μὲ διαστάσεις οἰκουμενικές, εἶναι ἓνας καθαρὰ μεταφυσικὸς οὐμανισμὸς, ποὺ δὲν πραγματώνεται κοινωνικά. Στὰ χέρια τῶν κυρίαρχων τάξεων — καὶ τότε καὶ κατοπινά, ἀλλὰ καὶ σήμερα — μετατράπηκε σὲ ὄπλο καταδυνάστευσης καὶ ἐκμετάλλευσης τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀστικὸς οὐμανισμὸς, ποὺ διακήρυξε ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ Ἐπανάσταση τὸν Αὐγούστο τοῦ 1789, παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητη συνεισφορά του στὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας γενικά, εἶναι οὐμανισμὸς προορισμένος νὰ ὑπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῶν κυρίαρχων κύκλων τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὅλες οἱ ὠραῖες διακηρύξεις γιὰ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, γιὰ ἰσότητά καὶ ἀδελφότητα μετατράπηκαν, στὴν πράξη, σὲ λόγια δίχως νόημα, ἀφοῦ ὄχι μόνο παράμεινε ἄθιχτη ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ — δηλαδὴ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία — στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ συνεπῶς ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, — ἀλλὰ καὶ ἀνακηρύχτηκε αὐτὴ ἡ ἰδιοκτησία ἱερὴ καὶ ἀπαραβίαστη. Ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο ποὺ ἀπάνω του οἰκοδομήθηκε ὀλόκληρο τὸ ἀστικὸ κοινωνικὸ σύστημα.

Ἔτσι στὴν πράξη ἡ περίφημη «ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου» δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐλευθερία τῆς κυρίαρχης χούφτας τῶν ἰδιοκτητῶν νὰ καταπατοῦν τὰ δικαιώματα καὶ τίς ἐλευθερίες καὶ νὰ ἐκμεταλλεύονται ἀνελέητα τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων. Ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀστικοῦ οὐμανισμοῦ δὲν εἶναι στὴν οὐσία τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν «ἠθικὴ μιᾶς ἐλεύθερης ἀλεπούς σ' ἓνα ἐλεύθερο κοτέτσι».

Ἄλλωστε τὴν ἀξία τοῦ οὐμανισμοῦ τῆς Γαλλικῆς ἀστικῆς Ἐπανάστασης στὴν πράξη τὴν ἀμφισβήτησαν ἔνοπλα οἱ προλετάριοι τοῦ Παρισιοῦ μόλις 80 χρόνια ὕστερα

ἀπὸ τῆ διακήρυξί της. Ἡ ἐξέγερση τῶν Παρισινῶν Κομμουνάρων ποὺ κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Μάρξ «ἔκαναν ἔφοδο στὸν οὐρανό», σημάδεψε μὲ τὸ αἷμα καὶ τὴ θυσία τους τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς ἓναν κόσμον καινούργιο, πιὸ ἀνθρώπινο. Ἐναν κόσμον ὅμως ποὺ θὰ μπορούσε πιά νὰ πραγματοποιηθεῖ μόνον ἀπὸ τὴν καινούργια τάξη — τὴν ἐργατική — ποὺ ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας τὴν ἀνέβασε στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας.

Μόνο στὸ σοσιαλισμὸ ὁ οὐμανισμὸς, σὰν ἔννοια καὶ σὰν πράξη, ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσή του. Παίρνει πραγματικὸ νόημα, ἔκταση καὶ βάθος. Ἀποχτάει οὐσιαστικὸ πανανθρώπινο περιεχόμενον. Ἡ οἰκονομική, κοινωνική καὶ πολιτική λύτρωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἡ κατάργησις τῆς ἐκμετάλλευσις ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπου. Ἡ ἀποκατάστασις σχέσεων ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, δημιουργοῦν γιὰ ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ὁμαδικὰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ καθένα χωριστὰ, τοὺς ἀπαραίτητους ὑλικοὺς καὶ ἠθικοὺς ὅρους γιὰ τὴν ἐλεύθερη καὶ ἀνεμπόδιστη ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων καὶ ἰκανοτήτων τους.

«Ἡ ἀκτινοβολία τοῦ σοσιαλιστικοῦ οὐμανισμοῦ, γράφει ὁ Μάρκος Αὐγέρης, ποὺ ἀγκαλιάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πέρα ἀπὸ ὅλες τὶς ἐθνικὲς καὶ φυλετικὲς διακρίσεις, αὐτὸς ὁ σοσιαλιστικὸς πανανθρωπισμὸς, φέρνει μέσα του μιὰ πρωτόφαντη συμπάθεια γιὰ τοὺς λαοὺς ποὺ πάσχουν, γιὰ τὰ ἔθνη ποὺ ἀγωνίζονται νὰ βγοῦν ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες δουλεῖες, ν' ἀναπτύξουν τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητές τους καὶ νὰ παίξουν τὸ ρόλο τους στὸ στίβο τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ».

Εἶταν, λοιπόν, πολὺ φυσικὸ ὁ σοσιαλιστικὸς αὐτὸς οὐμανισμὸς, ποὺ συμπυκνώνει ὀλοκλήρη τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία, νὰ βρεῖ ἀπήχησις στὴν παγκόσμια λογοτεχνική δη-

μιουργία, ιδιαίτερα μετὰ τὴν νίκη τῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης, τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1917 στὴ Ρωσία. Ὅταν δηλαδὴ ὁ σοσιαλισμὸς ἀπὸ ἐπιστημονικὴ θεωρία μετατράπηκε σὲ κοινωνικὴ πραγματικότητα καὶ ἄλλαξε τὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικά, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, τὰ λόγια τοῦ μεγάλου Γάλλου ποιητῆ Λουὶ Ἀραγκόν:

«Ὅλοι μας, ὅπως εἴμαστε, ὅποιοι κι ἂν εἴμαστε — εἴμαστε οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἴτε τὸ παραδεχόμεστε αὐτό, εἴτε ὄχι. Στὰ ἔργα μας ἀντικαθρεφτίζουμε ἀναγκαστικὰ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὸ σοσιαλισμό, εἴτε τὸ θέλουμε, εἴτε δὲν τὸ θέλουμε»!

Οἱ πρώτες ἐπιδράσεις

Στὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία βρίσκουμε μιὰ διάχυτὴ ἀπήχηση τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν Ὀκτωβριανὴ Σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση. Τὸ φαινόμενο ἔχει, φυσικά, τὴν ἐξήγησή του καὶ εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὴν ἱστορικὴ πορεία καὶ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ πορεία τῆς Ἑλλάδας πρὸς τὴν καπιταλιστικὴ διαμόρφωση καὶ ἀνάπτυξη, ἐξαιτίας τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς ἀστικῆς τάξης ἀκόμα στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Εἰκοσιένα καὶ τῆς διατήρησης τῶν φεουδαρχικῶν κατάλοιπων στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἐπιπλέον τῆς ἐξάρτησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ ξένο κεφάλαιο — κυρίως τὸ ἐγγλέζικο — εἶναι ἀργὴ καὶ βασανιστικὴ. Μόλις τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ ἐπιταχύνεται κάπως ἡ ἀνάπτυξη αὐτῆ. Τὸ πρῶτο μοῖρασμα τῆς ἐθνικῆς γῆς, ἔστω κι ἔτσι ποὺ ἐγίνε, δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ στοιχειώδη λειτουργία ἐ-

σωτερικῆς ἀγορᾶς. Παράλληλα, μὲ βάση τὸ νόμο τῆς καπιταλιστικῆς συσσώρευσης, ἄρχισε νὰ ἐμφανίζεται καὶ στὴ χώρα μας τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο καὶ νὰ δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐργοστάσια. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ νὰ γεννιέται καὶ νὰ μεγαλώνει ἀριθμητικὰ καὶ τὸ ἑλληνικὸ προλεταριάτο.

Ὁ ἑλληνικὸς καπιταλισμὸς, ὅσο καθυστερημένος καὶ ἀναιμικὸς κι ἂν εἶταν, — εἶταν κι αὐτὸς ἓνας καπιταλισμὸς, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του γεννάει τὴν κοινωνικὴ ἀθλιότητα καὶ τὴ δυστυχία γιὰ τὶς ἐργαζόμενες λαϊκὲς μάζες. Καθὼς μάλιστα εἶταν στενὰ δεμένος κι ἐξαρτημένος ἀπὸ τὸ ξένο κεφάλαιο, ἡ δράση του κι οἱ ὀλέθριες συνέπειές της ἔπαιρναν ἐθνικὲς διαστάσεις, ἔθιγαν τὰ καθολικὰ συμφέροντα τοῦ τόπου.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ιδέες τοῦ σοσιαλισμοῦ — ποὺ χάρι στὸν Μάρξ καὶ στὸν Ἐνγκελς εἶχαν μετατραπῆ ἀπὸ ὄραμα σὲ ἐπιστῆμη — ἀπλώγονται στὴν Εὐρώπη, φτάνουν καὶ στὴ χώρα μας κι ἐπηρεάζουν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους στοχαστὲς καὶ λογοτέχνες. Εἶναι, βέβαια, ἓνας σοσιαλισμὸς ἀκαταστάλαχτος κι ἀδιαμόρφωτος, ἀνακατεμένος μὲ χριστιανικὸ οὐμανισμό, μὲ μικροαστικὸ φιλεργατισμὸ καὶ πασιφισμὸ αὐτὸς ὁ σοσιαλισμὸς ποὺ φθάνει στὴ χώρα μας μὲ φορεῖς, κυρίως, προσδευτικούς ἀστούς διανοούμενους. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ — στοχαστὲς, ἐπιστήμονες, λογοτέχνες, δημοσιογράφοι ὀραματίζονται κι ἀγωνίζονται γιὰ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ, ἐνάντια στὴ στείρα προγονοπληξία, μοχθοῦν γιὰ ἐθνικὴ ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο, ποὺ νὰ στηρίζεται στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ πραγματικότητα. «Ἀνακαλύπτουν» τὸ λαό. Καὶ διακηρύχνουν τὴν πίστη τους στὶς δημιουργικὲς δυνάμεις του. Ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς σκληρὲς συνθῆκες ζωῆς, γιὰ τὴ βαριὰ μοῖρα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Καὶ διαποτίζει τὰ πνευματικὰ τους δημιουργήματα

— σὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλο βαθμὸ — ἓνας ἀνθρωπισμὸς διά-
χυτος.

Ἔτσι ἡ διαμαρτυρία ἐνάντια στὴ διαφθορὰ τῆς κυ-
ρίαρχης τάξης, ὁ στιγματισμὸς τῆς ἀπανθρωπιᾶς τῆς, τῆς
καθυστέρησης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀθλιότητος, ἀλλὰ καὶ ὁ
ὄραματισμὸς μιᾶς καινούργιας δίκαιης καὶ ἀνθρώπινης κοι-
νωνίας βρίσκουν ἀπήχηση καὶ στὴ λογοτεχνικὴ δημιουρ-
γία τῆς ἐποχῆς. Τῇ διαμαρτυρία αὕτῃ τῇ βρίσκουμε ἀκό-
μα καὶ στὰ διηγήματα τοῦ Α. Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Α.
Καρκαβίτσα, ποὺ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ὑποπτευθεῖ
γιὰ σοσιαλιστές. Πράγμα ὅμως ποὺ φανερώνει τὸ μέγε-
θος τῆς ἀπαθλίωσης μέσα στὴν ὁποία εἶταν καταδικασμέ-
νος νὰ ζεῖ ὁ λαός.

«... Ἡ πλουτοκρατία — γράφει ὁ Παπαδιαμάντης, τὸ
1892 στοὺς «Χαλασοχώρηδες» — γεννᾷ τὴν ἀδικίαν, αὕτη
τρέφει τὴν κακουργίαν, αὕτη φθείρει σώματα καὶ ψυχάς.
Αὕτη παράγει τὴν κοινωνικὴν σπινθηρὰ. Αὕτη καταστρέ-
φει κοινωνίας νεοπαγεῖς...».

Κι ὁ Καρκαβίτσας θὰ ὑψώσει ὀργισμένη τὴ φωνή του:
«...Θὰ πάρω ἓνα σίδερο καυτό, κόκκινο, καὶ θὰ πε-
ράσω τίς πληγές μου ἀλύπητα. Τσί... τσί... τὸ σίδερο!
Κάτω τὰ σάπια κρέατα. Δὲ θὰ κρατήσω τὴ φωτιά μου, ἂν
δὲν ἰδῶ τὴ ζωντανὴ σάρκα νὰ σπαρταρᾷ. Θὰ μοῦ πεῖς:
Πρέπει νὰ πᾶς ὡς τὸ κόκκαλο. Θὰ πάω. Ὁχι ὡς τὸ κόκ-
καλο, ὡς τὸ μεδούλι θὰ πάω...».

Ἀκόμα πιὸ ἐντονη εἶναι ἡ διαμαρτυρία κι ἡ καταδί-
κη τῆς κυρίαρχης τάξης καὶ τῆς σαθρῆς καὶ ἀπάνθρωπης
καπιταλιστικῆς κοινωνίας στὰ διηγήματα τοῦ Δημοστένη
Βουτυρᾷ. Ἡ ἄμεση ἐπαφὴ τοῦ Βουτυρᾷ μὲ τὴ ζωὴ τῆς
ἐργατικῆς τάξης τῆς χώρας μας, ποὺ διαμορφώνεται αὐ-
τὰ τὰ χρόνια στίς φάμπρικες τοῦ Πειραιᾷ καὶ τῆς Ἀθή-
νας, δίνει στὴ δημιουργία του μιὰ πηγὴ ἐμπνευσης σχε-

δὸν ἀποκλειστική. Μὲ τὴν ἐξατομίκευση καὶ τὴν προσωποποίηση θεμάτων καὶ γεγονότων, ποὺ ἐκφράζουν τὴ βαθύτερη οὐσία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς, ὁ Βουτυρᾶς ὑποβάλλει στὸν ἀναγνώστη σκέψεις καὶ ιδέες μὲ βαθιὲς ἀνθρώπινες καὶ κοινωνικὲς προεκτάσεις. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Βουτυρᾶς δὲν ἔχει διαμορφώσει μιὰ κάποια βιοθεωρία κι ἀκόμα ὅτι δὲν διαθέτει οὔτε πολὺπλευρὴ μορφωση καὶ θεωρητικὴ κατάρτιση, τὸν ἐμποδίζει νὰ συλλάβει τὸ νόημα τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης, νὰ φτάσει στὶς ρίζες τῆς τόσης κοινωνικῆς δυστυχίας καὶ ἀθλιότητος.

Περισσότερο εὐαίσθητος στὰ «μηνύματα τῶν καιρῶν», ἀλλὰ καὶ μὲ πλατιοὺς ιδεολογικοὺς καὶ μορφωτικοὺς ὀρίζοντες, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἐπηρεάζεται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀπὸ τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά. Ὑμνεῖ τὸν ἐργάτη «ποὺ μὲ τὸν ἰδρωτὰ του» φκιάχνει «ὅλα τοῦ κόσμου τ' ἀγαθὰ» καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἄθλια καὶ στερημένη ζωὴ του. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς διακηρύχνει πὼς «ντρέπεται γιὰ τὴ ζέστα του καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπιὰ του», ὅταν «ἢ ἀργατιὰ κι ἢ χωριατὰ» ὑποφέρουν ἀφάνταστα. Ὁραματίζεται τὴ «νέα ζωὴ ποὺ χαράζει στὸν ὀρίζοντα» μὲ φορέα τὴν ἐργατικὴ τάξη. Βλέπει ν'ἀρχεῖται «τῆς ἀργατιᾶς ὁ βασιλιᾶς, τῆς φτώχειας ὁ πατέρας, τοῦ κόσμου ἀφέντης». Εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ καταλύσει «Μονόθεους καὶ Πολύθεους, Σωτῆρες καὶ Παντάνασσες» καὶ θὰ χτίσει μιὰ νέα κοινωνία πανανθρώπινη. Μιὰ κοινωνία τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀδερφοσύνης τῶν λαῶν, ὅπου θ'ἄναι «τρισεύγενη ἢ δουλιὰ» καὶ «μιὰ πολιτεία ὁ κόσμος».

Ὁ Παλαμᾶς τὰ εἶπε ὅλα. Μὰ δὲν θ'ἄναι σωστὸ νὰ ποῦμε πὼς ὁ ποιητὴς τοῦ «Δωδεκάλογου» εἶχε διαμορφώσει ἰδεολογία καὶ συνείδηση σοσιαλιστικὴ. Ὁ Παλαμᾶς εἶταν ὁ ποιητὴς τοῦ καιροῦ του καὶ σὰν ἀληθινὰ μέγας καλλιτέχνης ἀντικαθρέφτισε στὸ ἔργο του τὴν κοινωνικὴ

πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του. Ὁ ἴδιος — προοδευτικὸς ἀσπὸς — παράμεινε ταξικὰ ἀμετακίνητος. Γι αὐτὸ καὶ δὲν μπόρεσε νὰ συλάβει τὸ κοσμογονικὸ νόημα τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης, ὅπως ἄλλοι προοδευτικοὶ ἀσπὸι τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἐντάχθηκαν ἰδεολογικὰ καὶ πολιτικὰ στὸ κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης (Κ. Βάρναλης, Δ. Γληνός, Μ. Αὐγέρης, Ν. Καρβούνης κλπ.). Κι αὐτὸ θὰ τὸ ἀναγνωρίσει τίμια καὶ θὰ τὸ ὁμολογήσει καθαρὰ. Στὸν «Κύκλο τῶν Τετράστιχων» (1929) θὰ πεῖ:

Ἐργάτη, εἶδα τὸ δίκιο σου κι ἔλεα νὰ ξεκινήσω
νὰ σταθῶ πλάι σου. Μιὰ φωνὴ μου ἔκραζε πάντα: Πίσω!
Νὰ εἶταν τὸ αἷμα μέσα μου ποὺ ρέει τοῦ νοικοκυρῆ;
Νὰ εἶταν ἡ Μούσα ρηγικὸ ποὺ μου ἔδωκε ψαλτῆρι;

Ὡστόσο οἱ ὄραματισμοὶ του, συνταιριασμένοι μὲ τὴν ἱστορικὴ νομοτέλεια, θ' ἀντηχοῦν πάντα σὰν θριαμβικὸ σάλπισμα ἀγώνα καὶ νίκης:

«Γύφτε Λαέ, ἀκουσέ με
τὸ πρωτόσπαλτο εἶμαι σημάδι
ἀπὸ τὴν πλάση παὺ θάρθει...
Ἄπ' τοὺς κόσμους τοῦ Αὔριο
τὸ μῆνυμα τῆς νίκης ἐγὼ σοῦ φέρνω...
Εἶμαι ἡ σάλπιγγα ἐγὼ μιᾶς Ἀνάστασης».

Ὁ Μάρκος Αὐγέρης, ἐκτιμώντας τὴν προσφορὰ τοῦ Παλαμᾶ στὸ προοδευτικὸ κίνημα τοῦ τόπου μας, θὰ συνοψίσει τὴν κρίση του μὲ τοῦτα τὰ λόγια:

«Ὁ Παλαμᾶς μέσα στὰ ποιήματά του προαισθάνεται καὶ προαναγγέλλει ἀπὸ πολὺ νωρὶς, τὸ ἀναγεννητικὸ πνεῦμα τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ τὴν κρίση τοῦ παλιοῦ κόσμου».

Οί πρωτοπόροι

Πιο σταθερές και έντονες επιδράσεις τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας υπάρχουν στὰ ἔργα μερικῶν ἄλλων διαλεχτῶν λογοτεχνῶν, γραμμένα τὰ πρῶτα εἴκοσι χρόνια τοῦ αἰῶνα μας: Κωνσταντίνου Θεοτόκη, Κώστα Παρορίτη, Ρήγα Γκόλφη, Κώστα Χατζόπουλου κλπ. Κι ὁ λόγος εἶναι πὼς οἱ λογοτέχνες αὐτοὶ πρωτοστάτησαν στὴ διάδοση τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας καὶ στὴ δημιουργία σοσιαλιστικῆς κίνησης στὴ χώρα μας.

Ὁ Κώστας Χατζόπουλος γράφει στίχους γεμάτους ἐπαναστατικὸ παλμὸ κι ἀγωνιστικὴ παρόρμηση, ὅπως τὸ περίφημο πολὺστιχο τραγούδι του «Ἐνα παραμῦθι». Σ' αὐτὸ καλεῖ τὸ λαὸ νὰ ξεσηκωθεῖ καὶ ν' ἀλλάξει τὴ βαριά μοῖρα του:

«... Εὐύπνα μονάχα ἀπ' τὸ ἀποκοῦμμά σου,
μὴ σκύβεις, λεημοσύνας μὴ ζητᾶς,
τρίξε τὰ δόντια, ἀγρότεφε, ἀνταριάσου,
σπάσε ὅποιο μπρῶς σου μπόδιο ἀπαντᾶς.

Ρίχνε ὅτι κόβει τὴν ὄρμη σου, χύμα
σὰν ἀκράτητη θάλασσα πλατιά·
κάθε ἄλλο μεγαλεῖο μπροστὰ σου τρίμμα
ὅς πέσει ἀπ' τὴ γερή σου τὴ γροθιά.

Αἰῶνες δὲν ἀπόστασες νὰ γέρνεις
σὰν τὸ νωθρὸ τὸ βόδι στὸ ζυγὸ,
γὰ σοῦ θερίζουν ἄλλοι, ὅ,τι ἐσὺ σπέρνεις,
ἀργαῖος νὰ θρέφεις σπάζοντας ἰδρὸ;...».

Ἐπίσης καὶ στὰ πεζογραφήματά του ζωντανεύει κοινωνικὲς καταστάσεις καὶ προβάλλει τὴν ἀνάγκη τοῦ ἔξανθρωπισμοῦ τῆς ζωῆς. Σχετικὰ μὲ τὸν Κώστα Χατζόπουλο θὰ μπορούσε νὰ ἐπισημάνει κανεὶς μιὰ διάσταση ἀνάμεσα στὴ δράση του καὶ στὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του. Ἐνῶ εἶπαν ἀπὸ τοὺς πρῶτους Ἑλληνες διανοούμενους πού εἶχε προσχωρήσει συνειδητὰ στὴ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία (εἶχε γίνει μέλος τοῦ Γερμανικοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος — ἀνῆκε μάλιστα στὴν ἀριστερὴ του πτέρυγα), καὶ ἀγωνίστηκε δραστήρια γιὰ τὴ δημιουργία σοσιαλιστικῆς κίνησης στὴν Ἑλλάδα, στὸ ἔργο του δὲν προβάλλει τόσο ἔντονα ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία του. Ἡ ἐπίδραση τοῦ «συμβολισμοῦ», τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ ρεαλισμὸ πού ἔχουν τὰ πρῶτα ἔργα του («Ἀγάπη στὸ χωριό», «Ὁ Πύργος τοῦ Ἀκροπόταμου» κλπ.) καὶ τὸν ἔριξε στὴν ἀπεικόνιση θολῶν ψυχικῶν καταστάσεων, ὅπως στὸ «Φθινόπωρο», γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκστασιάζεται τόσο ἡ ἀστικὴ κριτικὴ. Ὅλα αὐτά, φυσικά, δὲν μειώνουν καθόλου τὴν προσφορά του στὴν προοδευτικὴ λογοτεχνία καὶ σκέψη τοῦ τόπου μας.

Ὁ Ρήγας Γκόλφης (τὸ πραγματικὸ του ὄνομα Δημήτρης Δημητριάδης) ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ του χρόνια συγκινήθηκε ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα τῆς ζωῆς τῆς ἐργατιᾶς καὶ τῆς ἀγροτιᾶς καὶ ἐπηρέαστηκε ἀπὸ τὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες. Στὸ ἔργο του — πεζὸ καὶ ποιητικὸ — ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία ἔχει βάλει ἀνάγλυφα τὴ σφραγίδα της. Τὸ θεατρικὸ του «Γήταυρος», πού δημοσιεύτηκε τὸ 1908 στὸ περιοδικὸ «Νουμᾶς», κυκλοφόρησε κατόπι σὲ βιβλίο καὶ ἀνέβηκε πολλές φορές στὴ σκηνὴ στὸ Βόλο, τὸν Πειραιᾶ, τὴν Καβάλα, τὴ Δράμα κλπ., ἄφησε ἐποχὴ. Εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀγροτιᾶς καὶ ὁ κεντρικὸς ἥρωάς του εἶναι κήρυκας τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας. Ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ ἀρκετὰ ἐπαναστατικὰ ποιήματά του (Πρωτομαγιά, Ἄ-

περγία κλπ.), ὁ Γκόλφης μετάφρασε πρῶτος στὰ ἑλληνικά, σὲ θαυμάσιους στίχους στὴ δημοτικὴ τὸ σοσιαλιστικὸ ὕμνο τοῦ Ποτιέ, τὸν κατοπινὸ ὕμνο τῆς Διεθνοῦς.

Γιὰ τὸ Ρήγα Γκόλφη, τὸν τόσο ἀγνοημένο ἀγωνιστὴ καὶ πνευματικὸ δημιουργό, θεωροῦμε χρέος ν' ἀναφέρουμε ἐδῶ μιὰ σύντομη ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς του ἀπὸ ἓναν ἄλλο ἐπίσης σημαντικό, ἀλλὰ ἐξίσου ἀγνοημένο, ἀγωνιστὴ τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας: τὸν ἀξέχαστο πρόεδρο τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Λέοντα Κουκούλα:

«... Ὁ Ρήγας Γκόλφης, ἔχοντας μιὰν ὑψηλότερη συναίσθηση τοῦ χρέους καὶ τῆς πνευματικῆς εὐθύνης, ἔδωσε τὸ «παρών». Συνοδοιπόρησε μὲ τὸ λαό, τοῦ παραστάθηκε στὸν ἀγῶνα του καὶ ὑψωσε τὴ φωνή του γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας μιᾶς καλύτερης ζωῆς».

Ἀνάλογη εἶταν ἡ προσφορὰ καὶ τοῦ Δημήτρη Ταγκόπουλου, ποὺ μὲ τὰ θεατρικὰ του ἔργα, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ περιοδικοῦ «Νουμάς», ποὺ διεύθυνε ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του ὡς τὸ θάνατό του, ἀγωνίστηκε ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴ διάδοση καὶ τὴν ὑπεράσπιση τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδανικῶν.

Ἀπὸ ἔντονο σοσιαλιστικὸ πνεῦμα εἶναι διαποτισμένα ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Κώστα Παρορίτη (τὸ ὄνομά του: Λεωνίδας Σουρέας), ποὺ ἐντάχθηκε ἀργότερα στὶς γραμμὲς τοῦ ΚΚΕ κι ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ιδεολογία του. Ἡ πρώτη συλλογὴ διηγημάτων τοῦ Κ. Παρορίτη μὲ τὸν τίτλο «Οἱ νεκροὶ τῆς ζωῆς», ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1907, εἶχε σὰν συνέπεια νὰ τιμωρηθεῖ μὲ ἓνα μῆνα ἀργίας ἀπὸ τὴ δουλιὰ του (εἶπαν καθηγητὴς σὲ Γυμνάσιο). Τὴν ἐντύπωση ποὺ ἔκαναν τὰ διηγήματα αὐτά, μᾶς τὴ δίνει ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, μὲ τὴν ὁποία αἰτιολογεῖται ἡ τιμωρία του:

«... Ἐξέδοσε τόμο διηγημάτων, ἐν οἷς παρουσιάζει πρόσωπα ἐκ τῆς κατωτέρας κοινωνικῆς ἱεραρχίας προερχόμενα, ὡς ἀδικούμενα... Ἐὰν εἰς τὴν εὐπλαστον ἑλληνικὴν κοινωνίαν παρουσιάσωμεν τοιούτου εἴδους ἥρωας εἶναι λίαν ἐπικίνδυνον, διότι δημιουργῶμεν αὐταπάτας καὶ θίγωμεν τὰς πατροπαραδότους ἑλληνικὰς συνθήκας...»

Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἐνδέχεται νὰ παρασυρθῇ εἰς ἀγῶνας οἵτινες θὰ καταλήξωσιν εἰς συμφοράς. Τὰ ἐκ τῆς Ἑυρώπης διδάγματα πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλωσιν εἰς σκέψεις. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ὀφείλουσι νὰ διδάσκωσι πάντοτε τὰς χριστιανικὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ πρωτοστατήσωσιν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν νέων κοινωνικῶν ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι συνταράσσωσιν τὰς κοινωνίας τῆς Δύσεως καὶ πρὸ ὀλίγου ἐβύθισαν εἰς τὸ χάος τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν τῆς Ρωσσίας...» (Πρόκειται γιὰ τὴν ἀστικοδημοκρατικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1905).

Ἀπὸ τὸ ἴδιον πνεῦμα καὶ τὸν ἴδιον κοινωνικὸν προβληματισμὸν χαρακτηρίζονται καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Κ. Παρορίτη αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως «Στὸ "Ἄλμπουρο» (1910) καὶ «Τὸ μεγάλο παιδί» (1912), ποὺ προκάλεσε τότε ἔντονες συζητήσεις.

Ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε, πρὶν τὴν Ὀχτωβριανὴν Σοσιαλιστικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1917, περισσότερον ὀλοκληρωμένα τὰς κοινωνικὰς σχέσεις στὴ χώρα μας ἀπὸ ὑλιστικὴ σκοπιὰ εἶπαν ὁ Κ. Θεοτόκης. Στὴ νουβέλα του «Ἡ Τιμὴ καὶ τὸ χρῆμα» (1912), ὁ Θεοτόκης ὄχι μόνον ἀποκαλύπτει πειστικὰ τὴν ἀπανθρωπιὰ τῆς καπιταλιστικῆς συγκρότησιν τῆς κοινωνίας, ποὺ συντρίβει τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν καὶ εὐτυχία, ἀλλὰ καὶ ἐνσαρκώνει θαυμάσια στὸ πρόσωπον τῆς μικρῆς ἐργάτριας ἡρωίδας του τὴν ταξικὴν συνείδησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐργατιᾶς, ποὺ εἶναι ἀποφασισμένη νὰ σπάσει «τοὺς πατροπαραδότους καὶ παράλογους» κοινωνικοὺς θε-

σμούς. Καί κάτι ακόμα: "Όταν ή νουβέλα αὐτή κυκλοφορεῖ σέ βιβλίο τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1914, δηλαδή δυὸ μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τοῦ Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ὁ Θεοτόκης βρίσκει τὴν εὐκαιρία, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου, νὰ στιγματίσει τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς ποὺ γιὰ νὰ ὑπάρχει «...χρειάζεται τὸν παράλογο φόνο καὶ τὴν ἀτυχία τόσων πλασμάτων...».

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ὀχτώβρη

Ὁ Κ. Θεοτόκης εἶταν ἀνάμεσα στοὺς πρώτους Ἑλληνες λογοτέχνες ποὺ συνέλαβε τὸ βαθύτερο νόημα καὶ τὴν κοσμοϊστορικὴ σημασία τῆς Ὀχτωβριανῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης. Σ' ἓνα σονέττο του, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση αὐτή, συμπυκνώνει τὸ νόημά της μέσα σέ τέσσερες μόνο στίχους:

«Σηκώθη τ' ἅγιο δίκιο της νὰ λάβει
ὄλη ἡ ἐργατιά μὲ φρόνημα γενναῖο
ἰσονομίας κηρύττει νόμο νέο
καὶ τὰ δεσμά τοῦ πλούτου ἡ ἄρμή της θραύει...»

Μὲ ποιήματα ἀνάλογα ἐμπνευσμένα χαιρέτισαν τὴν Ὀχτωβριανὴ Ἐπανάσταση κι ἄλλοι Ἕλληνες ποιητές, ὅπως ὁ Ν. Λευτεριώτης («Χαῖρε Ρωσία»), ὁ Σπύρος Νικοκάδουρας («Λένιν») κλπ.

Σιγὰ -σιγὰ καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ κατανοοῦνταν τὸ πνεῦμα καὶ οἱ στόχοι τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης, ἐκεκτείνεται ἡ ἐπίδρασή της καὶ βρίσκει ἀπήχηση ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία στὰ ἔργα ὅλο καὶ περισσότερων λογοτεχνῶν. Κι αὐτὸ εἶταν ἐπόμενο. Ἡ λογοτεχνία, σὰν μιὰ ἀπὸ τίς μορφές ἔκφρασης τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, δὲν μπορούσε

παρά να απεικονίσει τις βαθιές κοινωνικές διαφοροποιήσεις στη χώρα μας αυτή την εποχή, με την όξυνση των κοινωνικῶν προβλημάτων και τῶν ταξικῶν αντιθέσεων. Στις συνθήκες αυτές ἡ επίδραση τοῦ Ρούσικου Ὀχτώβρη εἶταν ἀποφασιστική.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἓνα χρόνο ἀκριβῶς μετὰ τὴ Σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση καὶ μέσα στις ὥριμες ἀντικειμενικές συνθήκες, ἡ ἐλληνικὴ ἐργατικὴ τάξη ὀλοκλήρωνε τὴν ἐπαγγελματικὴ της ὀργάνωση με τὴν ἴδρυση τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας Ἐργατῶν Ἑλλάδας καὶ χειραφετοῦνταν πολιτικὰ με τὴ δημιουργία τοῦ δικοῦ της πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας. Μετατρέπονταν, δηλαδή, σὲ «τάξη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της», κι ἔμπαινε στὸ προσκήνιο τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἀποφασισμένη νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἱστορικὴ της ἀποστολή.

Οἱ συμφορὲς ποὺ προκάλεσε ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ στὴ χώρα μας καὶ σὲ συνέχεια οἱ ἐπονείδιστες ἐκστρατεῖες τῆς Οὐκρανίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἡ Ἑλλάδα πῆγε νὰ πολεμήσει γιὰ ξένα ἰμπεριαλιστικὰ συμφέροντα καὶ ὀδηγήθηκε σὲ μιὰ πρωτόφαντη ἐθνικὴ τραγωδία, με τὸν ξεριζωμὸ τοῦ Μικρασιάτικου ἐλληνισμοῦ, δημιούργησαν φοβερὸ ἐθνικὸ ἀδιέξοδο κι ἐκρηχτικὴ ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα οἱ λαϊκὲς μάζες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ βλέπουν σὰν μοναδικὴ διέξοδο ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ κρίση καὶ ἀθλιότητα τὸ δρόμο ποὺ ἄνοιξε ὁ Ρούσικος Ὀχτώβρης. Κι ἡ τάση αὐτὴ γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο «ἡ δεσπόζουσα κοινωνικὴ συνείδηση», βρίσκει τὴν ἀντανάκλασή της καὶ στὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ὀχτωβριανῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης, ὁ Γρηγόρης Ξενόπουλος γράφει τὰ

καλύτερα ἔργα του μὲ κοινωνικὸ περιεχόμενον, ὅπως τὴ γνωστὴ τριλογία του: «Πλούσιοι καὶ Φτωχοί», «Τίμιοι καὶ Ἄτιμοι», «Τυχεροὶ καὶ Ἄτυχοι» καὶ τὰ μεγάλα διηγήματα «Μινώταυρος», «Ἀντάρτης» κλπ. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα προβάλλονται ἔντονα οἱ ταξικὲς συγκρούσεις καὶ κριτικῶνται αὐστηρὰ τὸ καπιταλιστικὸ κοινωνικὸ σύστημα. Οἱ σοσιαλιστικὲς ιδέες τοῦ Γρηγόρη Ξενόπουλου δὲν φτάνουν, βέβαια, ὡς τίς ρίζες τῆς κοινωνικῆς κακοδαιμονίας, οὔτε δίνουν σωστὴ διέξοδο ἀπ' αὐτή. Ὡστόσο σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ὁ Ξενόπουλος παίρνει τὸ μέρος τῶν φτωχῶν καὶ ἐκμεταλλευόμενων λαϊκῶν μαζῶν καὶ προβάλλει τὸ αἴτημα μιᾶς δικαιότερης συγκρότησης τῆς κοινωνίας. Ὁ ἴδιος μάλιστα, σ' ἓνα κατοπινὸ γράμμα του (20.9.1930), θεωρεῖ ὅτι τὸ μυθιστόρημά του «Πλούσιοι καὶ Φτωχοί» εἶναι «...τὸ ἀνώτερο σοσιαλιστικὸ μυθιστόρημα ποὺ γράφτηκε στὴν Ἑλλάδα...». Ἡ ἐκτίμηση, βέβαια, εἶναι υπερβολικὴ, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς σοσιαλιστικῆς ιδεολογίας στὸ ἔργο του.

Τὸ καλύτερο σοσιαλιστικὸ μυθιστόρημα, ποὺ γράφτηκε τὴν ἐποχὴ αὐτή, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ὀκτωβριανῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης εἶναι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Κ. Θεοτόκη: «Οἱ σκλάβοι στὰ δεσμὰ τους». Στὸ μυθιστόρημα αὐτὸ μετουσιώνεται σὲ Τέχνη τὸ νομοτελειακὸ φαινόμενο τῆς ἀντικατάστασης τῶν κοινωνικῶν συστημάτων ἀπὸ ἄλλα νεότερα καὶ ἀνώτερα καὶ ἡ ἀναπότρεπτη πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὸ σοσιαλισμό, ποὺ μπῆκε στὴν ἡμερήσια διάταξη τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης μὲ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση.

«...Μιὰ νέα πίστη — λέει ὁ ἥρωας τοῦ Θεοτόκη — ὀδηγοῦσε σήμερα τὸ ἀνθρώπινο γένος μέσαθε ἀπὸ ἀγῶνες βαριοὺς καὶ δύσκολους... Σὲ κάποια μέρη ἐκορυφώνονταν ἐκεῖνος ὁ ἀγῶνας... Φωτεινὲς ψυχὲς εἶχαν ἰδεῖ δυ-

ναπή τή λύτρωση. Σέ λίγο θ' ἀντηχοῦσε πρωτάκουστη μιά κραυγή χαρᾶς κι ἐλευθερίας...».

Τόν ἀντίλαλο τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης καί τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος τῆς ἐποχῆς ἀπηχεῖ καί τὸ μεγάλο διήγημα τοῦ Δημοστένη Βουτυρά: «Τὸ γκρέμισμα τῶν θεῶν», γραμμένο τὸ 1922. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ φανταστικά διηγήματα τοῦ Βουτυρά, πού ὅμως ἐκφράζει μὲ πολλή ζωντάνια τὴν ἔντονη ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς, γεμάτο πίστη κι αἰσιοδοξία γιὰ τὴν τελικὴ νίκη τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης.

Δυὸ μυθιστορήματα τοῦ Κώστα Παρορίτη: «Ὁ Κόκκινος τράγος» (1924), καί «Οἱ δυὸ δρόμοι» (1927), ὄχι μόνο προβάλλουν τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση σὰν μοναδικὴ διέξοδο γιὰ τὴν κατάργηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καί τῆς ἐκμετάλλευσης, ἀλλὰ καί δείχνουν τὸ σωστὸ δρόμο πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν οἱ ἐργάτες κι ὅλοι γενικὰ οἱ ἐργαζόμενοι στὴν ἐπαναστατικὴ τους δράση: Τὸ δρόμο τῆς ἐνότητας, τῆς ὀργάνωσης καί τῆς μαζικῆς κινητοποίησης καί πάλης.

Μυθιστορήματα, διηγήματα καί ποιήματα ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν Ὀχτωβριανὴ ἐπανάσταση γράφουν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καί ἄλλοι λογοτέχνες, πού ἀσπάζονται τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά. Ἀναφέρουμε ἐνδειχτικὰ τὸν Πέτρο Πικρό, τὴ Γαλάτεια Καζαντζάκη, τὸ Νίκο Κατηφόρη, τὸ Θέμο Κορνάρο, τὴν Ἑλλη Ἀλεξίου, τὸν Κώστα Θρακιώτη κλπ.

Ἡ Ὀχτωβριανὴ Ἐπανάσταση μὲ τὰ μεγάλα ἰδανικά τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀδερφοσύνης τῶν λαῶν (θυμίζουμε πῶς τὸ πρῶτο Διάταγμα τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας εἶταν τὸ Διάταγμα γιὰ τὴν εἰρήνη) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἔντονη ἀντιπολεμικὴ ἀτμόσφαιρα πού κυριαρχοῦσε στὴ χώρα μας στὸ διάστημα αὐτό, βρῆκαν τὴν ἀπήχησή τους καί σὲ μερικὰ ἀντιπολεμικὰ μυθιστορήματα, νουβέλες καί χροني-

κά ποὺ γράφτηκαν στὸ διάστημα τοῦ μεσοπόλεμου, ἐμπνευ-
σμένα, κυρίως ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή. Τέτια ἔρ-
γα εἶναι: «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» τοῦ Στράτη Μυριβήλη, «Τὸ
Νούμερο 31328», ἡ «Γαλήνη» καὶ ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» τοῦ Ἡλία
Βενέζη, ἡ «Ἱστορία ἐνὸς αἰχμάλωτου» τοῦ Στρατῆ Δού-
κα, οἱ «Πρῶτες ρίζες» καὶ «Ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν» τῆς Τα-
τιάνας Σταύρου κλπ.

Πόσο βαθιὰ ἔχει βάλει τὴ σφραγίδα τῆς στῆν ἐθνικῆ
ζωῆ ἡ Μικρασιατικὴ τραγωδία, φαίνεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς
ὅτι κι ὕστερα ἀπὸ τὸ Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον ἀποτελεῖ πρῶ-
τὴν ἔμπνευσης γιὰ πολλοὺς διαλεχτοὺς λογοτέχνες. Θυμι-
ζομε τὰ μυθιστορήματα «Γκισαὺρ» καὶ «Χρυσὴ Ζωὴ» τοῦ
Νίκου Παπαπερικλῆ, τὸ θεατρικὸν «Ἀνατολή» τῆς Ἑλλης
Παπαδημητρίου, τὰ μυθιστορήματα «Οἱ νεκροὶ περιμένουν»
καὶ «Ματωμένα χῶματα» τῆς Διδῶς Σωτηρίου, τὰ μυθιστο-
ρήματα «Ἡ πυρπολημένη γῆ» καὶ «Μαρτυρικὴ πορεία» τῆς
Ἰφιγένειας Χρυσοχόου, κλπ.

Ἡ βαθιὰ τομὴ

Τὸ κορύφωμα ὅμως — ἡ βαθιὰ τομὴ ποὺ γίνεται στὴ
λογοτεχνία μας κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ὀκτωβριανῆς
Ἐπανάστασης καὶ τῶν ὠριμῶν ἐλληνικῶν συνθηκῶν — εἶ-
ναι ἡ ποίηση καὶ γενικότερα ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ
Κώστα Βάρναλη. Τὸ φῶς τῆς σοσιαλιστικῆς, ἐπανάστασης
ἀποκαλύπτει στὸ Βάρναλη τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ζωῆς,
δίνει πειστικὴ ἀπάντησιν στὰ ἐρωτήματα ποὺ τὸν βασανί-
ζουν καὶ τοῦ δείχνει τὸ δρόμον ποὺ ὁδηγεῖ στὸν ἐξανθρω-
πισμὸν τῆς κοινωνίας, στῆν ἐξασφάλισιν τῆς ἀνθρώπινης
εὐτυχίας. Τὸ φῶς τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης μετου-
σιώνεται στὸ «Φῶς ποὺ καίει», στῆν ἔξοχῃ αὐτῇ δημιουρ-

γία, πού ἀποτελεῖ ὀρόσημο στήν ἐπαναστατική λογοτεχνία τοῦ τόπου μας.

Μὲ τὴν ποίηση τοῦ Βάρναλη τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά, οἱ «καημοὶ κι οἱ λαχτάρεις τῶν σκλάβων τῆς φάμπρικας καὶ τοῦ κάμπου, ἡ ἀγωνιστικὴ ὁρμὴ τοῦ χειραφετημένου πολιτικὰ ἐλληνικοῦ προλεταριάτου καταξιώνονται στήν Τέχνη. Γίνονται «φῶς καὶ νοῦς», ἐμβατήριο μάχης καὶ νίκης. «Ὁρμηο τέκνο τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ὀργῆς», ἡ Σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση ὀδηγεῖ τὴν ἀνθρωπότητα στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ συντριβὴ «τῶν φονικῶν ρηγάτων», πού εἶναι «θεμελιωμένα στήν ψευτιά» καὶ στὴ δημιουργία τοῦ «Βασιλείου τῆς δουλιᾶς, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πανανθρώπινης φιλίας». Ὁλὴ ἡ ἐξυψωτέρη οὐσία τῆς Ὀχτωβριανῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης καὶ τῶν ἰδανικῶν τῆς συμπυκνώνονται στὸν περίφημο «Ὁδηγητὴ» του καὶ στήν ἐξίσου περίφημη δημιουργία του «Λευτεριά». Αὐτὴ τὴ λευτεριά πού «δὲν τὴν ζητοῦν μὲ παρακάλια», ἀλλὰ τὴν παίρνουν «μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια», οἱ ἄνθρωποι.

Ὁλος ὁ καταλυτικὸς σαρκασμὸς τοῦ Βάρναλη στὸ «Φῶς πού καίει» ἐνσαρκώνεται στήν Ἀριστέα του, πού πότε εἶναι ἡ συμβολικὴ μορφή τῆς Πολιτείας, πότε τῆς Θρησκείας καὶ πότε τῆς Τέχνης. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία διαποτίζει καὶ τὸ ἔργο του «Σκλάβοι πολιορκημένοι», ἓνα ἔργο ἀντιπολεμικὸ καὶ ἀντιιδεαλιστικὸ. Καταλυτικὴ σάπιρα στὶς καθιερωμένες ἀξίες, στὰ ἰδανικά καὶ στήν ἠθικὴ τῆς ἄρχουσας τάξης εἶναι καὶ ἡ ἀνεπανάληπτη «Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» (1931), τὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Πηνελόπης» (1946) καὶ πολλὰ κατοπινὰ ποιήματα καὶ πεζὰ του. Μὲ τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία τοῦ Κώστα Βάρναλη ὄχι μόνο τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικά βρῆκαν τὴν πληρέστερη καταξίωσή τους στὴ λογοτεχνία μας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐργατιά,

οί εργαζόμενοι τῆς χώρας μας βρῆκαν στό πρόσωπό του τὸ δικό τους ποιητή.

Ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὰ σοσιαλιστικά ἰδανικά καὶ στήν ἴδια ἰδεολογική πορεία πού χάραξε ἡ ποίηση τοῦ Βάρναλη, ἔρχεται νὰ συμπορευτεῖ, δώδεκα χρόνια ἀργότερα, ἡ ποίηση τοῦ Γιάννη Ρίτσου. Ἀπὸ τὰ πρῶτα της φανερώμα-
το, ἡ ἐκπληχτική γιὰ τὴν εὐφορία καὶ τὸν ἐπαναστατικό δυναμισμό της ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Γιάννη Ρίτσου, εἶ-
ναι μιὰ συγκλονιστικὴ ἐκδήλωση πίστες στὸν ἄνθρωπο, στὰ οὐμανιστικά ἰδανικά τοῦ σοσιαλισμοῦ. «Ἡ ποίηση τοῦ Ρί-
τσου, γράφει ὁ Μάρκος Αὐγέρης, εἶναι μιὰ ποίηση αἰσιό-
δοξη, πού τὴν ἀναφτερώνει ἡ ἀπέραντη πίστη στὸν ἀνε-
λισσόμενο κόσμο καὶ στὴ μεγαλοδύναμη ἀνθρωπότητα πού γεννιέται».

Παλλαϊκὲς διαστάσεις

Οἱ ιδέες τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης, οἱ ιδέες τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀπόκτησαν στὴ χώρα μας πλατιά διάδο-
ση κι ἐπιρροή στὰ χρόνια τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, ὅταν τὸ ἐργατικὸ κίνημα πῆρε πρωτόφαντη μαζικότητα, διαστά-
σεις πανεθνικές. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ βρῆκε μεγάλη ἀπή-
χηση στὴ λογοτεχνία μας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες λο-
γοτέχνες — παλιοὶ καὶ νέοι — στρέφονται, στὰ χρόνια αὐ-
τά, πρὸς τὰ σοσιαλιστικά ἰδανικά, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Ἐμπνέονται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς θυσίες τοῦ λαοῦ καὶ στὰ ἔργα τους ἐκφράζουν τὸν πόθο του γιὰ κοι-
νωνικὴ ἀναγέννηση καὶ πρόοδο.

Στὰ χρόνια αὐτά μιὰ καινούργια λογοτεχνικὴ δημιουρ-
γία, πολύχυμη καὶ πολυδύναμη, κάνει τὴν ἐμφάνισή της
κι ἀνανεώνει ἰδεολογικά, ἀλλὰ καὶ μορφικά τὰ ἑλληνικὰ
γράμματα. Εἶναι ἡ Λογοτεχνία τῆς Ἀντίστασης. Κι ὅσο κι

ἄν οἱ μεταπολεμικὲς συνθήκες στάθηκαν τόσο ὀδυνηρὲς γιὰ τὸν τόπο μας κι ἐμπόδισαν ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ νὰ ὀλοκληρωθεῖ αὐτὴ ἡ λογοτεχνία, ὡστόσο δὲν εἶναι οὔτε λίγα, οὔτε μικρὰ τὰ ἐπιτεύγματά της. Χαρακτηριστικό, ὅσο καὶ πειστικό, παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ "Ἀγγελου Σικελιανοῦ. Ὀλόκληρη ἡ ποιητικὴ δημιουργία του στὰ χρόνια τῆς Ἀντίστασης καὶ κατοπινὰ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ αὐτά. Ἐμπνευσμένη ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ λαοῦ ἐκφράζει τὴν πίστη καὶ τὴν ἀφοσίωση τοῦ ποιητῆ στὶς δυνάμεις ποὺ παλεύουν κι ὁραματίζονται τὴν καινούργια ζωή.

Κάποιος λογοτέχνης — ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθη — δοκίμασε μ' ἓναν ἀφορισμό, νὰ διαγράψει τὴν προοδευτικὴν μας λογοτεχνία, τὴν ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ. «Κάθε ποιητὴς καὶ κάθε καλλιτέχνης — ἰσχυρίστηκε — κρύβει μέσα του ἓνα θεό. Καὶ αὐτὸς ποτε καὶ πουθενὰ δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἐκφραστῆ μὲ τὴν ἔννοια τῆς μαρξιστικῆς ὑπεραξίας». Κι ὅμως, Μόνο μὲ τὴν ἔννοια τῆς μαρξιστικῆς ὑπεραξίας μπορεῖ νὰ ἐκφραστῆ ἀληθινὰ ὁ «Θεός» τοῦ πραγματικοῦ λογοτέχνη καὶ καλλιτέχνη. Ἐκείνου ποὺ ἔχει συνείδηση τῆς ἀποστολῆς τῆς Τέχνης καὶ τῆς δράσης του στὴν κοινωνία. Ἐκείνου ποὺ νιώθει τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ ἔργο του ἀξεχώριστα δεμένα μὲ τὸν ἐργαζόμενο λαὸ, τὸ δημιουργὸ ὅλων τῶν ἀξιῶν. Ἐκείνου ποὺ ὁραματίζεται καὶ δείχνει στὸ λαὸ τὸ δρόμο καὶ τὸν τρόπο γιὰ μιὰν ἄλλη ὀργάνωση τῆς κοινωνίας σὲ βάση δίκαιη, πραγματικὰ ἀνθρώπινη.

Ἡ Σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1917, μαζί μὲ τὴν πολὺπλευρὴ ἐπίδραση ποὺ εἶχε στὴν παραπέρα πορεία κι ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας, μαζί μὲ τὴν ἐπίδραση ἐστὶ διαμόρφωση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ στὴ χώρα μας, ἄσκησε τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση καὶ στὰ ἑλλη-

νικά γράμματα. Τὰ ὑψηλὰ οὐμανιστικά ἰδανικά της ἔθρεψαν καὶ ἄνδρωσαν μιὰ προοδευτική λογοτεχνική δημιουργία, ποὺ εἶναι δύναμη καὶ ὄπλο τοῦ λαοῦ στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴ δημοκρατική καὶ κοινωνική ἀναγέννηση, γιὰ τὴν πρόοδο τῆς πατρίδας μας.

Θεωρώντας ἀπὸ μιὰ γενικότερη σκοπιὰ τὴ σύγχρονη ἑλληνική λογοτεχνία μπορούμε νὰ ἐπαναλάβουμε τὰ λόγια τοῦ Λουὶ Ἀραγκόν, μὲ τὴ βεβαιότητα πὼς ἐκφράζουμε τὴν πιστὴ εἰκόνα της. Στὰ ἔργα της ἀντικαθρεφτίζεται, ἀναγκαστικά, ἡ πορεία πρὸς τὸ σοσιαλισμό, εἴτε τὸ θέλουμε, εἴτε ὄχι. Γιατὶ ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἰούνης 1979

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου

Στὰ μεταπολεμικά χρόνια, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, γίνεται πολὺς θόρυβος γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου μέσα στὴν κοινωνία. Κι αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο. Στὴν ἐποχὴ μας — ἐποχὴ μεγάλων καὶ ἱστορικῶν ἀλλαγῶν γιὰ τὴν τύχη ὄχι μόνο τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ στρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρων λαῶν — ἔχει ὀξυνθεῖ στὸ ἔπακρο ἡ ἰδεολογικὴ πάλη, σὲ διεθνῆ κλίμακα, ἀνάμεσα στὴν πρωτοπόρα ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία τοῦ μαρξισμοῦ — λενινισμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ στὴν ἀντιδραστικὴ πιασδρομικὴ καὶ ἀπάνθρωπη ἰδεολογία τοῦ ὑπεριαλισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Οἱ θεωρητικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ καπιταλισμοῦ προσπαθοῦν νὰ πείσουν τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων ὅτι τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς ἐξασφαλίζει, τάχα, στὸ ἄτομο συνθηκὲς πραγματικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅτι, ἀντίθετα, τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς περιορίζει, δῆθεν, τὶς δυνατότητες ἐλεύθερης ἔκφρασης τῆς θέλησης καὶ τῆς δράσης τοῦ ἀτόμου.

Ποιά εἶναι ὅμως ἡ πραγματικότητα; Ἡ, καλύτερα, ποιά εἶναι ἡ πραγματικὴ οὐσία, τὸ περιεχόμενο τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ οἱ ἀπολογητὲς τοῦ καπιταλισμοῦ

ἀπαντοῦν: Ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκλέγει καί, ν' ἀποφασίζει μόνος του γιὰ τὸ κάθε πρᾶγμα στὴ ζωὴ. Αὐτὴ ἡ «δυνατότητα» ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσία τῆς ἐλευθερίας. Σωστά. Ἀλλὰ ποῖος ἐξασφαλίζει πραγματικὰ αὐτὴ τὴ δυνατότητα στὸ ἄτομο: ὁ καπιταλισμὸς ἢ ὁ σοσιαλισμὸς;

Ἡ πείρα τῆς ζωῆς, ἡ καθημερινὴ πραχτικὴ σ' ὅλες τὶς καπιταλιστικὰς χώρες, πείθει ὅτι ἡ «ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου» γιὰ τὰ ἑκατομμύρια τοῦ λαοῦ εἶναι μιὰ ἔννοια χωρὶς οὐσιαστικὸ περιεχόμενον. Καὶ ἡ κύρια καὶ βασικὴ αἰτία γι' αὐτὸ εἶναι ἡ ταξικὴ διάρθρωση τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, τὰ ριζικὰ ἀντίθετα ταξικὰ συμφέροντα. Στὶς καπιταλιστικὰς χώρες, ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ «δημοκρατικὰς» καὶ «φιλελεύθερες», μιὰ ἀσήμαντὴ μειοψηφία μεγιστάνων τοῦ πλούτου κυβερνάει τὸν τόπον σύμφωνα μὲ τὰ στενὰ ταξικὰ τῆς συμφέροντα καὶ ρυθμίζει τὶς κοινωνικὰς σχέσεις μὲ βάση τὶς ἀνάγκες ποὺ ὑπαγορεύουν τὰ συμφέροντα αὐτά. Ἡ μειοψηφία αὐτὴ, ποὺ κρατᾷ στὰ χέρια τῆς ὅλα τὰ μέσα παραγωγῆς τῶν υλικῶν ἀγαθῶν, ἔχει ὄχι μόνον τὴν ἐλευθερία ἀλλὰ, κυριολεκτικὰ, τὴν ἀσυδοσία νὰ ἐκμεταλλεύεται τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων καὶ νὰ θησαυρίζει ἀπὸ τὸ μόχθο τους.

Ἀντίθετα, τὰ ἑκατομμύρια τοῦ λαοῦ στεροῦνται, οὐσιαστικὰ, ἀπὸ κάθε δυνατότητα νὰ ἀσκήσουν καὶ νὰ χαροῦν τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἐλευθερίες ποὺ τοὺς ἀναγνωρίζει, στὰ χαρτιά, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνισότης, ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ φτώχεια καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ὁ μηχανισμὸς καταπίεσης τῆς ὀλιγαρχίας ποὺ κυβερνάει, μετατρέπουν σὲ νεκρὸ γράμμα ὅλες τὶς «διακηρύξεις» καὶ τὶς μεγαλόστομες «ἀναγνωρίσεις». Γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀσκοῦν τὰ πιὸ στοιχειώδη δημοκρατικὰ δικαιώματα καὶ ἐλευ-

θερίες τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων, πρέπει νὰ κάνουν σκληροὺς κι ἐπίμονους ἀγῶνες.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ἡ ἐλευθερία του νὰ ἐκλέγει καὶ ν' ἀποφασίζει μόνο του τὸ ἄτομο γιὰ τὸ κάθε πράγμα — ἰσχυρίζονται οἱ ἀπολογητὲς τοῦ καπιταλισμοῦ — εἶναι καθαρὰ... «πνευματικὴ ἐνέργεια!» Καὶ στὶς καπιταλιστικὲς συνθήκες ἡ «ἐλευθερία» αὐτὴ μπορεῖ νὰ φτάσει ὡς τὴν «ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία» τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν κοινωνία!...

Φυσικά, δὲν χρειάζεται νὰ ποῦμε πῶς ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι καθαρὸς τσαρλατανισμὸς. Πρῶτα γιατί ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ, σὲ καμιὰ περίπτωση, νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο «πνευματικὴ ἐνέργεια». Ἡ ἐλευθερία γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὑλικά, ἀπὸ ἐξωτερικὰ μέσα. Καὶ πραγματοποιεῖται στὴ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος. Ὑστερα εἶναι ὀλοτελα ἀδιανόητο νὰ ζεῖ κανεὶς μέσα στὴν κοινωνία καὶ, ταυτόχρονα, νὰ δράει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνία. Ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου ὀλοκληρώνεται μόνο ὅταν ὑπάρχει ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὰ συμφέροντά του καὶ στὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας ποὺ ζεῖ. Ἔτσι φτάσαμε στὴν οὐσία τοῦ προβλήματος τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Εἶναι φανερὸ πῶς σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ σπαράζεται ἀπὸ ταξικὲς ἀντιθέσεις, ὅπως ἡ καπιταλιστικὴ, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεταί λόγος γιὰ ἀρμονία καὶ ἀντιστοιχία ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία στὰ μέσα παραγωγῆς διαχωρίζει τὰ συμφέροντα τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὰ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Συνεπῶς μιὰ τέτια κοινωνία, ὅπως ἡ καπιταλιστικὴ, ποὺ δημιουργεῖ ἀδιάκοπα ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ ἄτομο καὶ στὸ κοινωνικὸ σύνολο, δὲν μπορεῖ, σὲ καμιὰ περίπτωση, νὰ ἐξασφαλίσει τίς προ-

υποθέσεις ὑπαρξης πραγματικῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας γιὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων.

Τέτιες προϋποθέσεις μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει — καὶ ἐξασφαλίζει — γιὰ ὅλα τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς, ὅπου ἔχει καταργηθεῖ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία στὰ μέσα παραγωγῆς κι ὅπου τὰ συμφέροντα τοῦ ἀτόμου ἐναρμονίζονται μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

7.5.1978

δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Ἡ διανοήση καὶ ὁ ρόλος τῆς

Οἱ τεράστιες ἀνακαλύψεις κι ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς καὶ ἡ πλατιά ἐφαρμογή τους στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, κοντὰ στὶς τόσες ἄλλες ἀλλαγές καὶ συνέπειες ποὺ προκάλεσαν, αὔξησαν σὲ σημαντικό βαθμὸ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη καὶ τὴ σημασία τῆς διανοήσης στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας.

Μὲ τὴ μετατροπὴ τῆς ἐπιστήμης σὲ ἄμεση παραγωγικὴ δύναμη καὶ μὲ τὴν ἡλιατὰ χρησιμοποίησι αὐτόματων καὶ σύνθετων μηχανῶν καὶ τεχνικῶν συστημάτων — στὴ βιομηχανία κυρίως, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς παραγωγῆς — προέβαλε ἐπιταχτικὰ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπαρξῆς ὄχι μόνον ἐργατῶν μὲ ὑψηλὴ τεχνικὴ εἰδίκευση καὶ ἀνάλογη μόρφωση, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμεση καὶ μαζικὴ συμμετοχὴ μηχανικῶν, τεχνικῶν, ἐπιστημόνων καὶ ἄλλων διανοουμένων στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Ἡ συμμετοχὴ τους εἶναι ἀπαραίτητη τόσο γιὰ τὴ διεύθυνση καὶ τὴ συντήρηση τῶν μηχανισμῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν παραπέρα ἔρευνα, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας καὶ μηχανολογίας καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νεώτερων ἀνακαλύψεων στὴν παραγωγή.

Σ' ὅλα τὰ σύγχρονα βιομηχανικὰ συγκροτήματα κι ἐ-

πιχειρήσεις λειτουργοῦν σήμερα εἰδικὰ τμήματα ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ τεχνολογίας, ποὺ ἀπασχολοῦν μεγάλο ἀριθμὸ ἐπιστημόνων, μηχανικῶν καὶ τεχνικῶν. Σὲ πολλές περιπτώσεις μάλιστα, ὁ ἀριθμὸς τους φτάνει ὡς τὸ ἓνα τέταρτο τοῦ συνολικοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιχείρησης.

Δουλεύοντας σὰν μισθωτοὶ στὴ σφαῖρα τῆς παραγωγῆς οἱ μηχανικοί, τεχνικοὶ κι ἐπιστήμονες, ἐκπληρώνουν, στὴν πράξη, λειτουργία τῆς ἐργατικῆς τάξης: παράγουν ἀξία καὶ ὑπεραξία. Εἶναι οἱ ἐργάτες μὲ τοὺς «λευκοὺς γιακάδες», ὅπως τόσο πετυχημένα τοὺς ὀνόμασαν. Κι ἐπειδὴ στὶς σημερινές συνθήκες δὲν μπορεῖ νὰ συντελεσθεῖ ἡ παραγωγικὴ διαδικασία χωρὶς τὴ δική τους συμμετοχή, οἱ ἀπολογητὲς τοῦ καπιταλισμοῦ — ἀλλὰ καὶ οἱ κάθε λογῆς συνοδοιπόροι τους — ἔσπευσαν νὰ σκαρώσουν διάφορες θεωρίες ἐνάντια στὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ τὴν πρωτοπορία της, ἐπιδιώκοντας πολὺ φανεροὺς σκοποὺς.

Στὶς σημερινές συνθήκες τῆς ἐπιστημονικοτεχνικῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς «καταναλωτικῆς» κοινωνίας — ἰσχυρίζονται — ἡ ἐργατικὴ τάξη «ὀλοκληρώνεται» στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, παύει νὰ εἶναι ἐπαναστατικὴ κοινωνικὴ δύναμη! . . . Ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος στὴν πάλη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας καὶ τὴν κοινωνικὴ πρόοδο ἀνήκει πιά στὴ διάνοξη, ποὺ συμμετέχει ἄμεσα καὶ κατευθύνει τὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς.

Ἰσχυρίζονται ἀκόμα ὅτι στὶς σύγχρονες συνθήκες ὁ καπιταλισμὸς εἶναι σὲ θέση νὰ ὑπερνικάει τὶς ἀντιθέσεις του, σὰν κοινωνικὸ σύστημα, καὶ ὅτι μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς κρατικομονοπωλιακῆς μορφῆς τῆς οἰκονομίας, ἡ παραγωγικὴ διαδικασία συντονίζεται, γίνεται πιὸ ὀρθολογικὴ, κατευθύνεται πρὸς τὸ συμφέρο τοῦ συνόλου! . . .

Ὁ καθηγητὴς Μπρζεζίνσκι — ὁ Πολωνοαμερικανὸς θεωρητικὸς τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ καὶ σύμβουλος τοῦ προ-

έδρου τῶν ΗΠΑ Κάρτερ — υποστηρίζει ὅτι στὸν «τεχνοκρατικὸ» αἰῶνα μας, ἡ ταξικὴ πάλη δὲν χρειάζεται, οὔτε κι ἔχει νόημα! . . Ἡ τεχνικὴ ἐπανάσταση ἄλλαξε τόσο τὴ μορφή τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ σήμερα νὰ καταλάβει κανεὶς ποῦ εἶναι ὁ καπιταλιστὴς καὶ ποῦ ὁ ἐργάτης! . .

Τὰ γεγονότα δείχνουν ὅτι τέτιες κι ἄλλες ἀνάλογες ἀπόψεις, ποὺ μειώνουν τὸ ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης σὰν φορέα τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς καὶ διογκώνουν τὸ ρόλο καὶ τὴ σημασία τῆς διανοῆσης στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας, βρίσκουν ἀπήχηση στοὺς κύκλους τῆς διανοῆσης καὶ τῆς σπουδάζουσας νεολαίας.

Ἡ διανοήση ἀπὸ ταξικὴ ἀποψη

Ἄλλὰ γιατί ἡ διανοήση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ φορέας τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς; Γιατί, δηλαδή, δὲν μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἐργατικὴ τάξη στὴν ἱστορικὴ της ἀποστολή;

Πρὶν δοθεῖ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεκαθαριστῆ πρῶτα τί εἶναι διανοήση. Ἐπίσης, τί ἀντιπροσωπεύει στὴ διάρθρωση τῆς ταξικῆς κοινωνίας καὶ ποῖο τὸ εἰδικὸ βάρος της στὴ διαμόρφωση καὶ ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς κοινωνίας.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα, τί ἐννοοῦμε ὅταν λέμε διανοήση. Ὁ Β. Ι. Λένιν, στὸ περίφημο ἔργο του «Ἐνα βῆμα μπρός, δυὸ βῆματα πίσω», ἀναφερόμενος στὴν ἐννοια τοῦ ὄρου «διανοήση», σημειώνει τὰ ἑξῆς:

«Χρησιμοποιῶ τίς λέξεις διανοοούμενος, διανοήση, γιὰ νὰ μεταφράσω τίς γερμανικὲς λέξεις Λιτεράτ, Λιτεράτεντομ (ποὺ συμπεριλαμβάνουν ὄχι μόνο τοὺς ἀνθρώπους τῶν Γραμμάτων,

·άλλά ὅλους τοὺς μορφωμένους, τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελμάτων γενικά, τοὺς ἐκπρόσωπους τῆς πνευματικῆς ἐργασίας (πνευματικὸς ἐργάτης, ὅπως λένε οἱ "Αγγλοὶ), σὲ διάκριση ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς σωματικῆς ἐργασίας» (Β. Ι. Λένιν, "Ἀπαντα, τ. 7, σελ. 315, ἑλλ. ἔκδ. Αὐγούστος 1955).

Οἱ ἐκπρόσωποι αὐτοὶ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας (ἐπιστήμονες, λογοτέχνες, καλλιτέχνες, ἠθοποιοί, γιατροί, δικηγόροι, οἰκονομολόγοι, πολιτικοί, μηχανικοί, ὑπάλληλοι δημόσιων καὶ κοινωνικῶν ὀργανισμῶν, ἐπιχειρήσεων, ὑπηρεσιῶν κλπ.), σὲ καμιά περίπτωση δὲν ἀποτελοῦν κοινωνικὴ τάξη. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῶν κοινωνικῶν τάξεων στὴν ταξικὴ κοινωνία εἶναι ὄχι μόνο — κι ὄχι τόσο — ἡ ἀριθμητικὴ τους δύναμη, ὅσο ἡ θέση καὶ ὁ ρόλος τους στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Κυρίως ἡ σχέση τους πρὸς τὰ μέσα παραγωγῆς κι ὁ βαθμὸς συμμετοχῆς τους στὴ διανομὴ αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν. Ἐνῶ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς διανόησης δὲν εἶναι ἡ σχέση της πρὸς τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ τὴ διανομὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ἡ ἰδικὴ θέση της στὸν κοινωνικὸ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας.

Ἡ διανόηση, ἀπὸ ταξικὴ ἄποψη, ἀποτελεῖ ἰδιόμορφη κοινωνικὴ ομάδα, ποὺ συνδέεται μὲ τὶς διάφορες τάξεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχεται καὶ τὶς ὁποῖες ὑπηρετεῖ, μὲ τὴ δράση της. Συνεπῶς ἡ διανόηση σὲ καμιά περίπτωση δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει αὐτότελη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη καὶ νὰ παίξει ἀνεξάρτητο καί, πολὺ περισσότερο, καθοριστικὸ ρόλο στὸν ἐπαναστατικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας. Αὐτὸς ὁ ρόλος ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν ἐργατικὴ τάξη, ποὺ εἶναι ἡ κύρια παραγωγικὴ δύναμη τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Αὕτὴ ἀποφασίζει τελικὰ μὲ τὴν πάλη της, γιὰ τὴν παραπέρα ἱστορικὴ πορεία τῆς ἀνθρώ-

πινης κοινωνίας. Ἡ ἐπιστημονικοτεχνική ἐπανάσταση ὄχι μόνο δὲν ἄλλαξε τὸ χαρακτήρα καὶ τὴν ἱστορική ἀποστολή τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλὰ, ἀντίθετα, δυνάμωσε ἀκόμα περισσότερο τὸ εἰδικὸ βάρος της στὴν κοινωνία, ὠρίμασε πιὸ πολὺ τὶς συνθῆκες κι ἔκανε πιὸ ἀναπότρεπτη τὴν ἀνάγκη τῆς πάλης της γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ.

Ἡ διανόηση, ἱστορικά μεταβατικὸ φαινόμενο

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς διανόησης εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ ἱστορικὰ μεταβατικὸ φαινόμενο. Ἡ ὕπαρξή της, δηλαδή, σὰν ἰδιαίτερο κοινωνικὸ στρώμα συνδέεται μὲ μιὰ ὀρισμένη περίοδο ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ἀνατρέχοντας στὴν ἱστορία διαπιστώνουμε ὅτι στὸ πρωτόγονο κοινοτικὸ σύστημα, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος κοινωνικο-οικονομικὸς σχηματισμὸς, δὲν ὑπῆρχε διανόηση. Ἡ χαμηλὴ παραγωγικότης τῆς δουλιᾶς ὑποχρέωνε ὅλους νὰ ἐργάζονται σωματικά, προκειμένου νὰ ἐπιβιώσουν. Δὲν μπορούσε, στίς συνθῆκες ἐκεῖνες, νὰ ἐξασφαλιστοῦν οἱ προϋποθέσεις γιὰ πνευματικὴ ἀπασχόληση σὲ κάποια ἰδιαίτερη ὁμάδα ἀνθρώπων.

Στὸ βαθμὸ ὅμως ποὺ ἀναπτύσσονταν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, διαμορφώνονταν βαθμιαῖα καὶ ὁ κοινωνικὸς διαχωρισμὸς τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς σωματικῆς ἐργασίας. Καὶ μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς πρώτης ταξικῆς κοινωνίας ἡ κυρίαρχη τάξη κράτησε γιὰ τὸν ἑαυτὸ της κάθε πνευματικὴ δραστηριότητα στὴ διεύθυνση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς παραγωγῆς κι ἀνάθεσε τὴ σωματικὴ δουλιὰ στοὺς δούλους. Συντελέστηκε ἔτσι στὴν πράξη, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Φ. Ἐνγκελς, ὁ χωρισμὸς τῆς ἐργασίας ἀνάμεσα στὴ μάζα ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀπλὴ σωματικὴ δουλιὰ καὶ τὴν ὀλιγάριθμη ἡγεσία, ποὺ διευθύνει τὴν παραγωγή, ἀσχολεῖ-

ται με τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις καὶ ἀργότερα με τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη (Φ. Ἐνγκελς, Ἄντιν-τύρινγκ, σελ. 170, στὰ ρούσικα).

Στὰ κατοπινὰ κοινωνικὰ συστήματα (στὴ φεουδαρχία καὶ ἰδιαίτερα στὸν καπιταλισμὸ) ἡ διανοήση σὰν ἰδιαίτερο κοινωνικὸ στρώμα, αὐξήθηκε πολὺ ἀριθμητικὰ καὶ ἀνέβηκε ἀσύγκριτα ἀπὸ ποιοτικὴ ἄποψη. Διαμορφώθηκε, δηλαδή, σὲ μιὰ δύναμη ἱκανὴ νὰ ἐπηρεάζει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν οἰκονομικὴ, πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ σὰν βοηθὸς καὶ σύμμαχος τῶν ἀντίπαλων κοινωνικῶν τάξεων.

Ἡ διανοήση, ὅπως ἀναφέραμε κίόλας προηγουμένα, δὲν ὑπῆρχε πάντα στὸ παρελθὸν σὰν ἰδιαίτερο κοινωνικὸ στρώμα καὶ δὲν θὰ ὑπάρχει σὰν τέτιο, γιὰ πάντα καὶ στὸ μέλλον. Στὸ νέο καὶ ἀνώτερο κοινωνικὸ σύστημα, στὸ σοσιαλισμὸ δημιουργοῦνται κίόλας οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν βασικῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ καὶ τὴ σωματικὴ ἐργασία, με τὴ γρήγορη πνευματικὴ ἀνάπτυξη ὅλων τῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ, με τὴν ἀνεμπόδιστη ἄνοδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, με τὴν εὐημερία ὅλου τοῦ λαοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ λύνεται στὴν πορεία τῆς γενικῆς διαδικασίας ἀνάπτυξης τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς οἰκοδόμησής τοῦ κομμουνισμοῦ.

Δὲν θεωροῦμε ἄσκοπο νὰ τονίσουμε, με τὴν εὐκαιρία αὐτή, ὅτι στὸ σοσιαλισμὸ ἡ διανοήση δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ τὴν ἀγροτιά, οὔτε ὡς πρὸς τοὺς πολιτικοὺς σκοποὺς, οὔτε ὡς πρὸς τὶς σχέσεις τῆς με τὰ μέσα παραγωγῆς. Στὸ σοσιαλισμὸ ἐδραιώνεται ἡ κοινωνικὴ, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἰδεολογικὴ ἐνότητα τοῦ λαοῦ. Ἡ διανοήση στὸ σοσιαλισμὸ, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνεξάρτητη θέση στὴν κοινωνικὴ παραγωγή, συντελεῖ δραστήρια στὴν ἀνά-

πτυξη τῆς οἰκονομίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, σὰν ἡ πιὸ μορφωμένη μερίδα τοῦ λαοῦ. Παίρνει ἐνεργὰ μέρος, μαζί μὲ τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς ἀγρότες, στὴ δημιουργία τῆς ὑλικῆς καὶ τεχνικῆς βάσης τοῦ κομμουνισμοῦ, στὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας, στὴ σοσιαλιστικὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ λαοῦ.

Οἱ βασικὲς κατηγορίες τῆς διανόησης

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ διανόηση στὴν ταξικὴ κοινωνία δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὴ τάξη, ἀλλὰ ἰδιόμορφο κοινωνικὸ στρώμα, δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει καὶ ταξικὸ χαρακτήρα.

Στὴν ταξικὴ κοινωνία, ἡ διανόηση προέρχεται ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς, ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἄρχουσας τάξης καὶ τῶν συμμάχων τῆς. Ἀπὸ τίς ἄλλες τάξεις καὶ στρώματα, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν, οἱ διανοούμενοι εἶναι ἀριθμητικὰ λιγότεροι. Κι αὐτὸ γιατί ἡ κυρίαρχη τάξη, ἔχοντας στὰ χέρια τῆς τὸ μηχανισμὸν τῆς ἐξουσίας, παίρνει ὅλα τὰ μέτρα γιὰ ν' ἀναδείξει σ' ὅλους τοὺς τομείους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δικούς τῆς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ διασφαλίσῃ τὰ οἰκονομικά, πολιτικά, ἰδεολογικά καὶ πολιτιστικὰ συμφέροντά τῆς. Ὅσο γιὰ τοὺς διανοούμενους, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τίς ἄλλες τάξεις καὶ στρώματα, ἂν δὲν δεχτοῦν νὰ μποῦν στὴν ὑπηρεσία τῆς κυρίαρχης τάξης, ἀντιμετωπίζουν κάθε λογῆς δυσκολίες στὴν ἀνάδειξίν τοὺς καὶ ἄγριους διωγμοὺς ὅταν συνδέσουν ἀποφασιστικὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δράσιν τοὺς μὲ τίς ἐργαζόμενες καὶ ἐκμεταλλευόμενες μάζας.

Στὴν ταξικὴ κοινωνία δὲν ὑπάρχει — καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει — ὑπερταξικὴ διανόηση. Οἱ διανοούμενοι ποὺ πιστεύουν καλόπιστα ὅτι στέκονται πάνω ἀπὸ τάξεις καὶ ταξικὰ συμφέροντα κι ὅτι ἡ δράσιν τοὺς εἶναι «αὐτότελη»

κι «ἀνεξάρτητη», ἔχουν αὐταπάτες. Ἡ διαλεχτική τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀνάπτυξης εἶναι τέτια ὥστε — θεληματικὰ ἢ ἄθελα — ὁ διανοούμενος νὰ ὑπηρετεῖ μὲ τὴ δράση του, ἀντικειμενικά, τὰ συμφέροντα κάποιας κοινωνικῆς τάξης, νὰ συμβάλει στὴν πραγματοποίηση τῶν συγκεκριμένων σκοπῶν κι ἐπιδιώξεων τῆς.

Ἀνάλογα μὲ τὸν τομέα δράσης τους οἱ διανοούμενοι χωρίζονται καὶ σὲ ἀντίστοιχες κατηγορίες. Στὴ σύγχρονη καπιταλιστικὴ κοινωνία ἡ διάνοηση μπορεῖ νὰ καταταχθεῖ σὲ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ βασικοὶ τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς:

α) Στὴν κατηγορία τῆς διάνοησης, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τεχνικῆς.

β) Στὴν κατηγορία τῆς διάνοησης, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ κράτους.

γ) Στὴν κατηγορία τῆς διάνοησης, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ θέματα τῆς ἰδεολογίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Στὴν ΠΡΩΤΗ κατηγορία ἀνήκουν κυρίως οἱ διευθυντὲς καὶ μιὰ σειρά διανοητικῶν ἐργαζόμενων στὸ διευθυντικὸ καὶ διαχειριστικὸ μηχανισμό τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἄλλων ἐπιχειρήσεων (οἰκονομολόγοι, λογιστές, ταμίες, σχεδιαστές, μηχανικοὶ, τεχνολόγοι κλπ.). Ἀπὸ τὴ θέση καὶ τὴ δράση τῆς στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ἡ διάνοηση αὐτὴ ὑπηρετεῖ, ἀντικειμενικά, τὴν κυρίαρχη ἐκμεταλλεὺτρια τάξη. Χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιοκτῆτες μέσων παραγωγῆς, οἱ διανοούμενοι αὐτῆς τῆς κατηγορίας συνδέονται μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ἐκμεταλλευστῶν, δέχονται τὴν ἐπίδραση τῶν ἀντιλήψεων τους, ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς σωματικὰ ἐργαζόμενους τῆς ἐπιχείρησης.

Στὶς σημερινὲς συνθήκες τῆς ἐπιστημονικοτεχνικῆς ἐπανάστασης ὅμως, ὅπως τονίσαμε καὶ προηγουμένα, στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς προστέθηκε καὶ προστίθεται

Ένας μεγάλος αριθμός πνευματικά εργαζόμενων, που δεν ανήκουν στο διευθυντικό και διαχειριστικό μηχανισμό τῶν επιχειρήσεων, και που οί συνθήκες εργασίας και ἀμοιβῆς τους, τοὺς ὀδηγοῦν ἀντικειμενικά στοὺς πλευρὸ τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Στὴ ΔΕΥΤΕΡΗ κατηγορία ἀνήκουν οί διανοούμενοι που ἀποτελοῦν τοὺς πολιτικούς και κρατικούς κύκλους τῆς ἄρχουσας τάξης, στελεχώνουν τὸ μηχανισμό τοῦ κράτους της. Ἡ κατηγορία αὐτῆς τῆς διανόησης δὲν συμμετέχει, βέβαια, στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, σωματικά ἢ πνευματικά. Ὁ ρόλος της ὅμως στὴ ζωὴ τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας εἶναι ἐξαιρετικά μεγάλος, ἀφοῦ ἐκπληρώνει λειτουργίες που ἀφοροῦν τις σχέσεις ἀνάμεσα στις κοινωνικὲς τάξεις και στοὺς κράτος. Μὲ τὴ δράση της, ἢ διανόηση αὐτῆ, πραγματοποιεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς κυρίαρχης τάξης και παίρνει ὅλα τὰ μέτρα κατάπιξης κάθε ἀντίστασης και πάλης ἐνάντια στὴν πολιτικὴ αὐτή. Στὴν κατηγορία της ἀνήκουν οί ὑπουργοί, οί διευθυντὲς τῶν ὑπουργείων, οί δικαστικοί, οί ἀξιωματικοί και ἄλλοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Φυσικά στὴν κατηγορία αὐτῆ τῆς διανόησης κατατάσσονται και οί διανοούμενοι (πολιτικοί παράγοντες, νομικοί κλπ.) που προέρχονται ἢ ἐκφράζουν τὰ συμφέροντα τῶν μὴ κυρίαρχων τάξεων και στρωμάτων και συμμερίζονται τὴν τύχη και τις συνέπειες τῆς ζωῆς αὐτῶν τῶν τάξεων.

Στὴν ΤΡΙΤΗ κατηγορία ἀνήκουν οί διανοούμενοι που ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἰδεολογικὴ και πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας (φιλόσοφοι, κοινωνιολόγοι, ἐπιστήμονες, λογοτέχνες, καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι κλπ.).

Ἡ διανόηση αὐτῆ, στοὺς βαθμοὺς που προέρχεται ἢ συνδέεται μὲ τὴν κυρίαρχη τάξη, προπαγανδίζει τὴν κοσμοθεωρία της, τις ἀντιλήψεις της γιὰ τὴν κοινωνία, τὴ διάρ-

θρωση και τῆ λειτουργία της, μὲ δυὸ λόγια, τίς φιλοσοφικές, πολιτικές, νομικές, αἰσθητικές και καλλιτεχνικές ιδέες ἐκείνες ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά της. Ὁ ρόλος τῆς διανόησης αὐτῆς εἶναι πολὺ σοβαρός, ἀφοῦ μὲ τῆ δράση της συμβάλλει στὴ διαμόρφωση τῶν ἀντιλήψεων πλατύτατων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ.

Στὴν κατηγορία αὐτῆς τῆς διανόησης ὅμως, ἀπὸ τὴν ἴδια τῆ φύση και τὸ περιεχόμενον τῆς δουλιᾶς της, αὐξάνει συνεχῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν διανοουμένων ποὺ ἐνστερνίζονται τὰ προοδευτικὰ ἰδανικὰ και συνδέουν τῆ δράση και τὴν τύχη τους μὲ τὴν ἐργατικὴ τάξη και τοὺς συμμάχους της στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας.

Τμῆμα τῆς «γενικῆς ἐργατικῆς τάξης»

Ἡ παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὶς συνθήκες τῆς ἐπιστημονικοτεχνικῆς ἐπανάστασης, προκάλεσε και προκαλεῖ σοβαρὲς ἀλλαγές και ἀνακατατάξεις στὴν κοινωνικὴ — ταξικὴ διάρθρωση τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς κοινωνίας, στὴν οἰκονομικὴ και πολιτικὴ θέση και στὶς σχέσεις τῶν τάξεων και τῶν στρωμάτων ποὺ συγκροτοῦν αὐτὴ τὴν κοινωνία.

Στὶς σημερινές συνθήκες ἡ συγκέντρωση και συγκεντροποίηση τοῦ κεφαλαίου και τῆς παραγωγῆς πῆραν πρωτοφανέστερες διαστάσεις. Παράλληλα ἀναπτύχθηκε στὸ ἔπακρον ὁ κρατικομονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς και ἡ ἐξουσία τῶν μονοπωλίων ταυτίστηκε, σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ, μὲ τὴν ἐξουσία τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὄξυνε ἀκόμα περισσότερο τίς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις, ὀδήγησε σὲ διαφοροποιήσεις ἀκόμα και στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς ἀστικῆς τάξης. Δημιουργήθηκαν, δηλαδή,

νέες βαθύτερες αντιθέσεις ανάμεσα στη χούφτα τῆς μονοπωλιακῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας, πού νέμεται σχεδόν ἀδιαμοίραστα τήν ἐξουσία καί στά πλατύτερα στρώματα τῆς μὴ μονοπωλιακῆς ἀστικῆς τάξης, πού βλέπουν νὰ ἀπειλοῦνται μὲ χρεοκοπία κι ἐξαφάνιση οἱ ἐπιχειρήσεις τους καί πού ὑποφέρουν ὅλο καί πιό συχνὰ ἀπὸ τὴν ὠμὴ καταπάτηση τῶν πιό στοιχειωδῶν δημοκρατικῶν δικαιωμάτων κι ἐλευθεριῶν τους.

Στὶς συνθήκες αὐτές συντελοῦνται μεγάλες ἀλλαγές καί στά μεσαία στρώματα. Διευρύνεται ἀπότομα ἡ σφαῖρα τῶν ὑπηρεσιῶν, διογκώνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν μισθωτῶν τόσο στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ὅσο καί στὴ διοίκηση τοῦ κράτους (ὑπαλλήλων, μηχανικῶν, τεχνικῶν, ἐπιστημόνων κλπ.), ἐνῶ παράλληλα οἱ ὅροι ζωῆς καί δουλειᾶς τῆς πλειοψηφίας τῶν μικρῶν ἐμπορευματοπαραγωγῶν, τοὺς ὀδηγοῦν σὲ συγκρούσεις μὲ τὸ σύστημα κυριαρχίας τῶν μονοπωλίων.

Μὲ τὴν ἐντατικοποίηση τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας μειώνεται συνεχῶς τὸ εἰδικὸ βάρος τῆς ἀγροτιᾶς. Ταυτόχρονα, ὅμως, δυναμώνει ἡ ταξικὴ διαφοροποίησή της, ἐντείνεται ἡ ἀντιμονοπωλιακὴ πάλη καί στὸ χωριό.

Ὅλες αὐτές οἱ ἀλλαγές καί ἀνακατατάξεις δημιουργοῦν ἀντικειμενικὰ μεγαλύτερες δυνατότητες στὴν ἐργατικὴ τάξη γιὰ ἀπόχτηση νέων συμμάχων στὴν πάλη της ἐναντίον τῆς ἐκμετάλλευσης καί τὴν κυριαρχία τῶν μονοπωλίων.

Μεγαλύτερες ὅμως εἶναι οἱ ἀντιθέσεις πού δημιουργοῦνται στὶς συνθήκες τῆς ἐπιστημονικοτεχνικῆς ἐπανάστασης καί τοῦ κρατικομονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, ἀνάμεσα στὴν ἐργατικὴ τάξη καί τὴ μονοπωλιακὴ ὀλιγαρχία, ἀνάμεσα στὴν ἐργασία καί στὸ κεφάλαιο. Ἐνῶ ἡ διαδικασία

τῆς παραγωγῆς στις σύγχρονες συνθήκες ἀποχτάει ἀκόμα μεγαλύτερο κοινωνικό χαρακτήρα, τὰ παραγωγικά ἀποτελέσματα τὰ ἰδιοποιεῖται ἓνας ὅλο καὶ πιὸ στενὸς κύκλος μονοπωλίων. Ἔτσι οἱ σχέσεις αὐτὲς τῆς παραγωγῆς μπαίνουν ἐμπόδιο στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, στὴν πρόοδο καὶ τὴν εὐημερία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, μεγαλώνουν τὴ δυστυχία, ὀξύνουν τίς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις.

Ἡ κατάργηση τῶν σχέσεων ἐκμετάλλευσης, μὲ τὴν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς, ἀποτελεῖ σήμερα ἀνυπέρθετη ἀνάγκη ἐπιβίωσης καὶ προόδου τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ ἀγωνίζεται μὲ συνέπεια ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ ἀπὸ τὴ θέση τῆς στὴν παραγωγή εἶναι ἡ πιὸ ἀποφασιστικὴ ἐπαναστατικὴ δύναμη τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Ἡ ἐπιστημονικοτεχνικὴ ἐπανάσταση προκάλεσε οὐσιαστικὲς ἀλλαγὲς στὴν ἀριθμητικὴ δύναμη, στὴ δομὴ καὶ στὴν ποιότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἀνέβηκε, πρῶτα - πρῶτα, τὸ γενικὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο σημαντικῆς μερίδας τῆς κί ἀναπτύχθηκε περισσότερο ἡ ταξικὴ τῆς συνείδηση. Ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶναι σήμερα τὸ πιὸ πολυάριθμο καὶ ὀργανωμένο τμῆμα ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς μισθωτοὺς ἐργαζόμενους τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Στις γραμμὲς τῆς ἔρχονται ὅλο καὶ νέες ὁμάδες ἐργαζομένων ἀπὸ τὰ καταστρεφόμενα φτωχομεσαία στρώματα τῆς ἀγροτιᾶς καὶ τῶν πόλεων, ἀπὸ τὴ μεγαλύτερη συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν στὴν παραγωγή, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικοτεχνικὴ διανοήση ποὺ ὁ ἀριθμὸς τῆς στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς ὅλο καὶ μεγαλώνει.

Ὅπως ὅμως τονίσαμε κίόλας, ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διανοουμένων στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς δὲν ἀλλάζει τὸ χαρακτήρα, οὔτε μετατοπίζει τὸν ἱστορικὸ ρόλο

πῆς ἐργατικῆς τάξης. Οἱ διανοούμενοι αὐτοί, στή συντριπτική πλειοψηφία τους, ἔχουν τίς ἴδιες περίπου συνθήκες ἐργασίας καί ζωῆς μέ τήν ἐργατική τάξη. Καί καθῶς τὰ μονοπώλια ἐντείνουν τήν ἐκμετάλλευση καί τήν καταπίεση σ' ὅλους τοὺς ἐργαζόμενους, ἡ ὑλική κατάσταση πολλῶν ομάδων διανοουμένων πλησιάζει ἀκόμα περισσότερο μέ τήν ὑλική κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης, γεγονός πού δημιουργεῖ σταθερές προϋποθέσεις γιά κοινή δράση.

Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στή δημιουργική δουλιὰ τῆς διανοῆσης αὐτῆς καί στό κρατικό μονοπωλιακό σύστημα, ἀνάμεσα στίς παραγωγικές δυνάμεις, πού συντελοῦν στήν ἐπιστημονική καί τεχνική πρόοδο καί τίς καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγῆς συμβάλλουν στό ὠρίμασμα τῆς ἐπαναστατικῆς συνείδησης τῆς ἐπιστημονικοτεχνικῆς διανοῆσης, τῶν ὑπαλλήλων καί γενικά τῶν ἀνθρώπων τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, τοὺς διαμορφώνουν, ἀντικειμενικά, σέ τμήμα τῆς «γενικῆς ἐργατικῆς τάξης».

Εἶναι χαρακτηριστικό, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, τὸ γεγονός ὅτι στίς ταξικές συγκρούσεις πού συγκλονίζουν μεταπολεμικά ὅλο τὸν καπιταλιστικό κόσμο, πολλοὶ διανοούμενοι (μηχανικοί, τεχνικοί, ἐπιστήμονες, ἐκπαιδευτικοί, δημόσιοι ὑπάλληλοι, διανοούμενοι τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελμάτων, φοιτητές κλπ.) τάσσονται μέ τὸ μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀγωνίζονται στό πλευρό της ἐνάντια στὰ μονοπώλια καί τήν ἱμπεριαλιστική τους πολιτική. Οἱ διανοούμενοι πού θέλουν νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὸν ὑλικὸ καί ἰδεολογικὸ καταναγκασμὸ τῆς οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας καί τοῦ κρατικοῦ μονοπωλιακοῦ μηχανισμοῦ της, βλέπουν ὅλο καί πιὸ καθαρά ὅτι ἡ διέξοδος γιά τήν ἀπελευθέρωση καί τήν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς τους καί τῶν δημιουργικῶν τους δυνάμεων βρίσκεται στή στενή σύνδεση καί στήν κοινή πάλη μέ τήν ἐργατική τάξη καί τήν πρωτοπορία της.

Γενάρης 1978

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	ΣΕΛ.
ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΖΩΗ	9
ΕΝΑ ΚΕΝΟ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΜΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ	13
Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝ ΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	30
Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ	51
Η ΔΙΑΝΟΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ	55

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

*'Εκδόσεις «'Ιωλκός» 'Ιπποκράτους 65. Τηλ.: 36.18.684
'Αθήνα, Νοέμβρης 1980*

Πημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

55762

KON